

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ
ΒΙΒΛΙΟ ΜΑΘΗΤΗ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ
ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ
ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

2^{ος} τόμος

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ**

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

**ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ
Γ' ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ**

ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΜΑΘΗΤΗ

ΤΟΜΟΣ 2^{ος}

**ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ**

Συγγραφείς

Ρεγγίνα Κασιμάτη

Κοινωνιολόγος

Εκπαιδευτικός Β'/θμιας Εκπαίδευσης

Στράτος Γεωργούλας

Επίκουρος Καθηγητής Κοινωνιολογίας

Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Μαρία Παπαϊωάννου

Δρ.Κοινωνιολόγος

Εκπαιδευτικός Β'/θμιας Εκπαίδευσης

Ιωάννης Πράνταλος

Κοινωνιολόγος

Διδάκτορας Φιλοσοφίας

Μέλη Επιτροπής Κρίσης

Σωκράτης Κονιόρδος
Επίκουρος Καθηγητής Κοινωνιολο-
γίας, Πανεπιστήμιο Κρήτης

Χρήστος Πατσός
Διδάκτορας Κοινωνιολογίας,
Εκπαιδευτικός Β'/θμιας Εκπαίδευ-
σης

Σοφία Σταμάτη
Κοινωνιολόγος, Εκπαιδευτικός
Β'/θμιας Εκπαίδευσης

Εποπτεία στο πλαίσιο του
Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Νικόλαος Πετρόπουλος
Σύμβουλος του Παιδαγωγικού
Ινστιτούτου

Γλωσσική Επιμέλεια
Μαρίτα Κλειδωνάρη
Φιλολόγος

Φωτογραφική Επιμέλεια
Ευγενία Κουμαντάρη
Κοινωνιολόγος, Εκπαιδευτικός
Β'/θμιας Εκπαίδευσης

Προσαρμογή του βιβλίου για μαθη-
τές με μειωμένη όραση

Ομάδα Εργασίας Ινστιτούτου
Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Μετατροπή

Τζώρτζη Δήμητρα

Επιμέλεια

Σκούταρη Σπυριδούλα

2.3. Βασικά χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας

Ποιά είναι τα χαρακτηριστικά του αγροτικού τομέα παραγωγής στην Ελλάδα; Η βιομηχανία είναι αναπτυγμένη; Ποια είναι τα δημογραφικά χαρακτηριστικά που προσδιορίζουν και συνθέτουν τη σημερινή εικόνα της ελληνικής κοινωνίας;

2.3.1 Κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας στην ελληνική κοινωνία

Αγροτικός τομέας

Στη χώρα μας, μετά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της (1830) και έως το 1948, οπότε προσαρτήθηκαν και τα Δωδεκάνησα στον ελληνικό κορμό, συνυπήρχαν ποικίλα

τοπικά αγροτικά συστήματα (π.χ. το τσελιγκάτο*, το τσιφλίκι*, η ζάντρουγκα*, το κεφαλοχώρι*, το χωρικό σύστημα*) τα οποία επιβράδυναν τη διαμόρφωση ενός ενιαίου και ομοιογενούς αγροτικού συνόλου. Αυτή η συνύπαρξη και η μακρόχρονη αλληλεξάρτηση γεωργικών και ημινομαδικών κτηνοτροφικών δραστηριοτήτων ίσως εξηγούν το γιατί δεν τελεσφόρησαν στην Ελλάδα οι γεωργικές μεταρρυθμίσεις (π.χ. αναδασμός της γης), οι οποίες αντίθετα πραγματοποιήθηκαν το 18ο αιώνα στη Δυτική Ευρώπη.

Πρέπει ωστόσο να αναφέρουμε δύο ακόμη ελληνικά χαρακτηριστικά που επιτείνουν την ετερογένεια του αγροτικού τομέα στη χώρα μας. Το ένα έχει σχέση με τη διαμόρφωση του εδάφους, η οποία δεν επιτρέπει τη μεγάλη συγκέντρωση της

γης στα χέρια λίγων, με εξαίρεση ίσως το θεσσαλικό κάμπο. Το δεύτερο σχετίζεται με την απόσταση που χωρίζει την εκμηχανισμένη, εντατική και εκσυγχρονισμένη γεωργία των μεγάλων πεδιάδων από τις μικρές καλλιέργειες, οι οποίες μέχρι τις μέρες μας έχουν περιορισμένη σύνδεση με τα εμπορικά κυκλώματα.

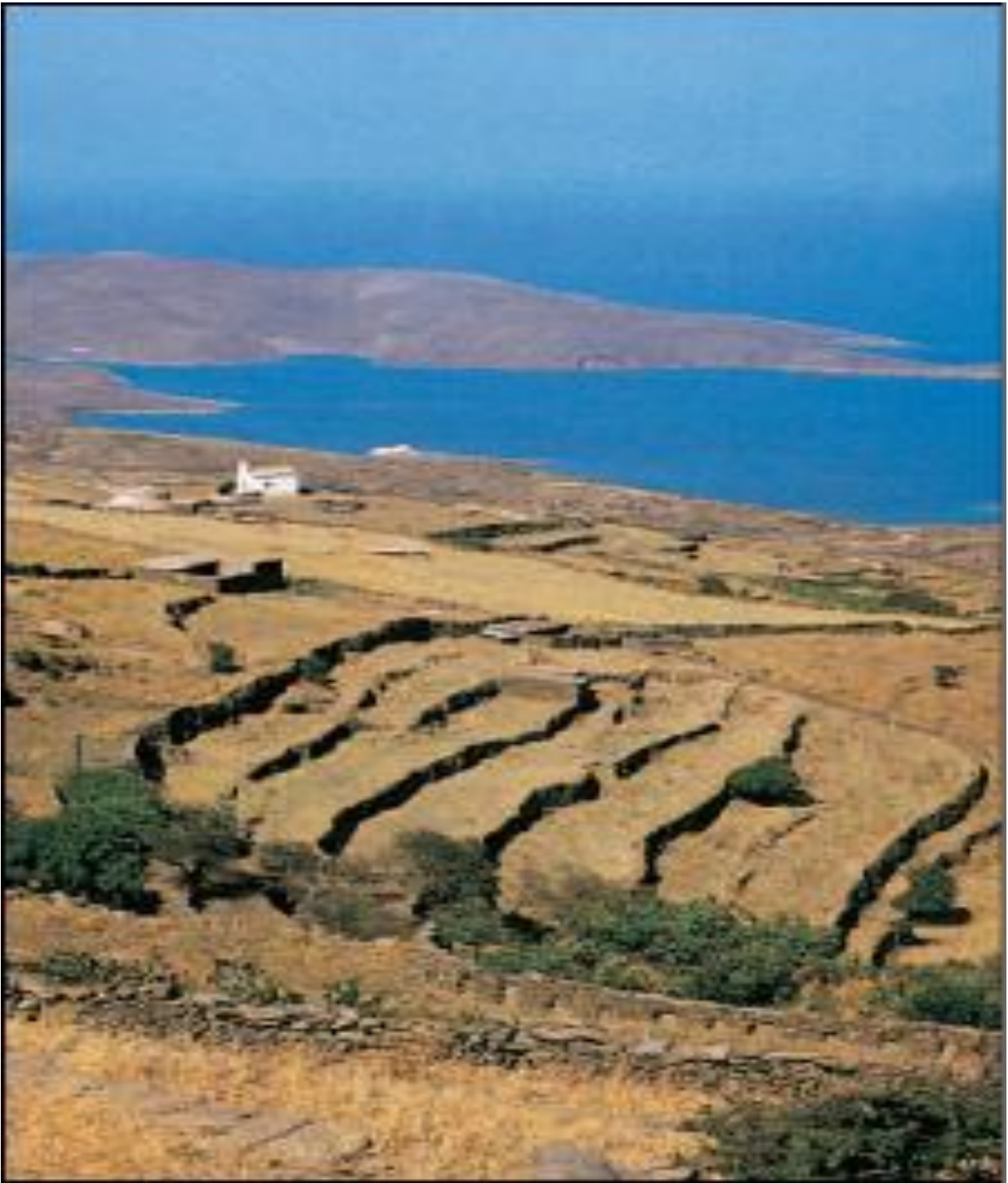
Ας σημειωθεί επίσης ότι υπάρχουν μεταξύ της Ελλάδος και της Δυτικής Ευρώπης σημαντικές αποκλίσεις ως προς τη μέση έκταση αγροτικής εκμετάλλευσης. Στην Ελλάδα η μέση έκταση καλλιέργειας έχει καθηλωθεί στα 4,4 εκτάρια, τα οποία τις περισσότερες φορές είναι κατατμημένα (στοιχείο που οδηγεί στη χαμηλή παραγωγικότητα), ενώ στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 15 αντιστοιχεί σε 17,6 εκτάρια (Eurostat

2002).

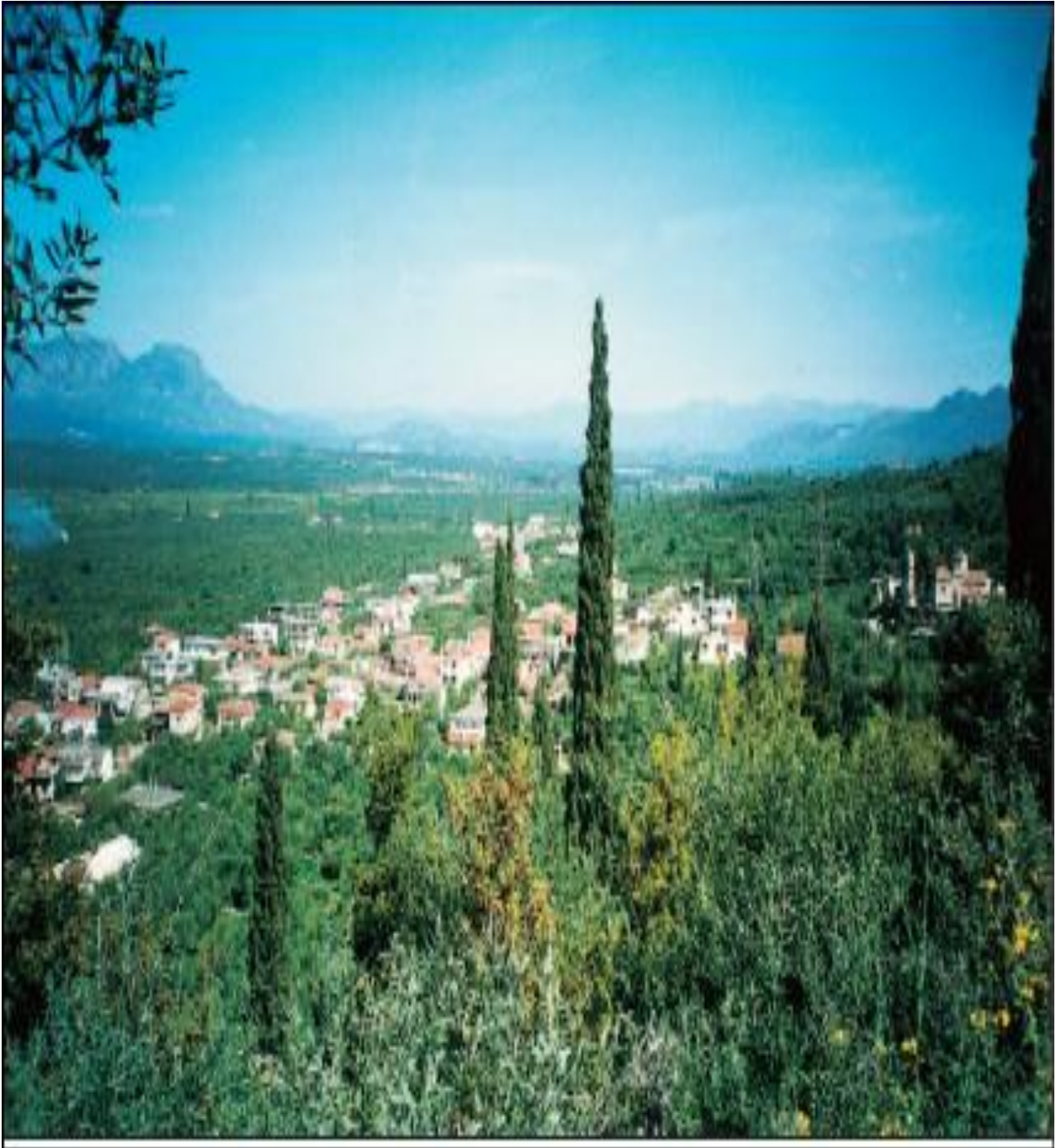
Στη Δυτική Ευρώπη, γενικά, εκτός από τη μεγαλύτερη έκταση της μέσης αγροτικής εκμετάλλευσης, η αγροτική παραγωγή χαρακτηρίζεται από την αντίθεση ανάμεσα στο λατιφούντιο (το μεγάλο αγρόκτημα) και τη μικρή οικογενειακή εκμετάλλευση. Οι μεγάλες αγροτικές αριστοκρατίες δεν μπόρεσαν να καταργηθούν εντελώς με τις αγροτικές μεταρρυθμίσεις. Ωστόσο δεν αποτέλεσαν εμπόδιο στην αγροτική ανάπτυξη, καθώς η κρατική παρέμβαση σε όλες τις φάσεις της αγροτικής οικονομίας (εκπαίδευση και τεχνική υποστήριξη των αγροτών, επαγγελματικές οργανώσεις, ρύθμιση της αγοράς) κατέστησαν το δυτικοευρωπαϊκό αγροτικό τομέα ισότιμο με τους άλλους τομείς της οικονομίας (όπως το βιομηχανικό), γε-

γονός που σημαίνει προσαρμογή των αγροτικών παραγωγικών μονάδων στη μεγιστοποίηση του οικονομικού αποτελέσματος.

Από την περίοδο ένταξης της Ελλάδας στην Ε.Ε. η Κοινή Αγροτική Πολιτική οργανώνεται στο πλαίσιο των ευρύτερων αναγκών, παγκόσμιων ή ευρωπαϊκών. Η Κοινή Αγροτική Πολιτική προσδιορίζει τις καλλιέργειες που είναι ανταγωνιστικές και εκείνες που πρέπει να περιοριστούν ή να αλλάξουν, ωστόσο ο προσδιορισμός αυτός γεννά πολλές φορές συγκρούσεις ανάμεσα στους αγρότες και τις κυβερνήσεις των κρατών μελών της Ε.Ε.

Εικ.2.8. Αναβαθμίδες στη νησιωτική Ελλάδα (Φωτογραφικό Αρχείο του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού)

**Εικ.2.9 Άποψη μεσσηνιακού κάμπου
(Φωτογραφικό αρχείο Ε. Κουμάντα-
ρη)**

Εικ.2.10 Εγκαταστάσεις της εταιρίας Areva Hellas στο Κρυονέρι Αττικής (Φωτογραφικό Αρχείο Συνδέσμου Ελληνικών Βιομηχανιών).

Βιομηχανικός τομέας

Κατά τα πρώτα πενήντα χρόνια της ανεξάρτητης εθνικής ζωής (με-

χρι και τις αρχές του 1900) η Ελλάδα ήταν βασικά μια αγροτική κοινωνία, με χαμηλή συσσώρευση κεφαλαίου και ανύπαρκτη βιομηχανία.

Μεταπολεμικά στην Ελλάδα ο σοβαρότερος επενδυτής ήταν το κράτος. Κατείχε, οργάνωνε και ασκούσε τον έλεγχο σε όλο τον τομέα της ενέργειας διαμέσου της Δημόσιας Επιχείρησης Ηλεκτρισμού (η κατοχή, η οργάνωση και ο έλεγχος του κράτους ξεκινούσαν από τα ορυχεία του λιγνίτη και έφταναν μέχρι το δίκτυο διανομής ρεύματος στα νοικοκυριά). Κατείχε τον τομέα των επικοινωνιών διαμέσου του Οργανισμού Τηλεπικοινωνιών Ελλάδας, τις συγκοινωνίες, τις τράπεζες, τα ναυπηγεία, τα Ελληνικά Πετρέλαια, τον τουρισμό (ιαματικές πηγές, ξενοδοχεία και ακτές, ΕΟΤ).

Ο κοινωνιολόγος Ν. Μουζέλης γράφει ότι, παρ' όλες τις κυβερνητικές προσπάθειες, η Ελλάδα δεν ανέπτυξε μια βιομηχανία ανάλογη με αυτήν του δυτικού κόσμου, ενώ η σχετική εμπορευματοποίηση της ελληνικής γεωργίας δεν οδήγησε στην ανάπτυξη καπιταλιστικών επιχειρήσεων αντίστοιχου μεγέθους και δυναμικότητας με αυτές της Δυτικής Ευρώπης.

Η προσέγγιση της βιομηχανικής ανάπτυξης στη χώρα μας πρέπει να λαμβάνει υπόψη της την αστικοποίηση, το μέγεθος των βιομηχανικών μονάδων και τη θέση τους σε σχέση με τη δομή του εθνικού οδικού δικτύου, καθώς και άλλους παράγοντες. Για παράδειγμα, οι τρεις νομοί με τους υψηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης την περίοδο 1963-1984 είναι αυτοί της Θεσσαλονίκης,

της Λάρισας και της Αχαΐας, που βρίσκονται κατά μήκος του οδικού άξονα Πάτρας-Θεσσαλονίκης-Καβάλας πάνω στον οποίο παρατηρήθηκε η μεγαλύτερη αύξηση πληθυσμού και βιομηχανίας στη μεταπολεμική Ελλάδα.

Από τα στοιχεία του 2.1 πίνακα προκύπτει ότι ο τομέας που απασχολεί το υψηλότερο ποσοστό του οικονομικά ενεργού πληθυσμού είναι αυτός των υπηρεσιών, ενώ ο αγροτικός και ο βιομηχανικός τομέας παρουσιάζουν ύφεση.

Η Ελλάδα κατά το 2004, στο πλαίσιο των 25 χωρών της διευρυμένης Ευρωπαϊκής Ένωσης¹, χαρακτη-

---

¹ Η διευρυμένη Ευρωπαϊκή Ένωση περιλαμβάνει τις εξής χώρες: Αυστρία, Βέλγιο, Γαλλία, Γερμανία, Δανία, Ελλάδα, Εσθονία, Ηνωμένο

ρίζεται από ατελή και ανολοκλήρωτη εκβιομηχάνιση. Επιπλέον αντιμετωπίζει, όπως πολλές αναπτυγμένες χώρες, το φαινόμενο της αποβιομηχάνισης, αφού κάποιες από τις ελληνικές βιομηχανικές μονάδες επιλέγουν τη μετεγκατάστασή τους σε χώρες με φθηνότερα εργατικά χέρια, με ευνοϊκότερη φορολογία και με ελαστικότερη νομοθεσία για την προστασία του περιβάλλοντος. Το μεγαλύτερο πρόβλημα παρατηρείται στον κλάδο της κλωστοϋφαντουργίας και τις βιομηχανικές μονάδες που είναι κυρίως εγκαταστημένες στη Βόρεια Ελλάδα.

Βασίλειο, Ιρλανδία, Ισπανία, Ιταλία, Κάτω Χώρες, Κύπρος, Λετονία, Λιθουανία, Λουξεμβούργο, Μάλτα, Ουγγαρία, Πολωνία, Πορτογαλία, Σλοβακία, Σλοβενία, Σουηδία, Τσεχία, Φινλανδία

Πίνακας 2.1. Οικονομικά ενεργός πληθυσμός κατά κλάδο οικονο- μικής δραστηριότητας

Κλάδος	Απογραφή 1991		Απογραφή 2001		Μεταβολή (1,3)** %
	Αριθμός* (1)	%(2)	Αριθμός* (3)	%(4)	
Γεωργία,κτηνοτροφία, αλιεία	671	17,3	621	13,4	-7,5
Ορυχεία και λατομεία	16	0,04	12	0,03	-25,0
Μεταποίηση	535	13,8	532	11,5	-0,5
Ηλεκτρισμός,	34	0,09	39	0,08	+12,0

φωτάεριο, νερό					
Κατασκευές	289	7,4	377	8,2	+30,0
Εμπόριο	508	13,1	644	13,9	+26,8
Ξενοδοχεία και εστιατόρια	155	4,0	274	5,9	+76,8
Μεταφορές, αποθηκεύσεις επικοινωνίες	250	6,4	283	6,1	+13,2
Τράπεζες, ασφάλειες και διαχείριση ακίνητης	209	5,4	361	7,8	+72,7

περιουσίας					
Δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	296	7,6	330	7,1	+11,5
Εκπαίδευση	189	4,9	258	5,6	+36,5
Υγεία και κοινωνική μέριμνα	141	3,6	193	4,2	+36,9
Λοιπές υπηρεσίες	129	3,3	209	4,5	+62,0
Νέοι μη δυνά-	465	12,0	491	10,6	+5,6

μενοι να εντα- χθούν σε κλά- δο					
Σύνολο	3.887	100,0	4.624	100,0	+19,0

**Πηγή: Ε.Σ.Υ.Ε. 2001 (Επεξεργασία στοιχείων Ν. Πε-
τρόπουλου).**

*Σε χιλιάδες

**Διαφορά μεταξύ της τιμής της στήλης 1 και της τιμής της στήλης 3 δια της τιμής της στήλης 1. Αν η τιμή της στήλης 3 (απογραφή 2001), σε σχέση με αυτή της στήλης 1 (απογραφή 2001), είναι μεγαλύτερη το πρόσημο είναι θετικό (αύξηση) αν μικρότερη το πρόσημο είναι

αρνητικό (μείωση). Με τον ίδιο τρόπο υπολογίζεται η μεταβολή στους επιμέρους κλάδους και στο σύνολο του οικονομικά ενεργού πληθυσμού

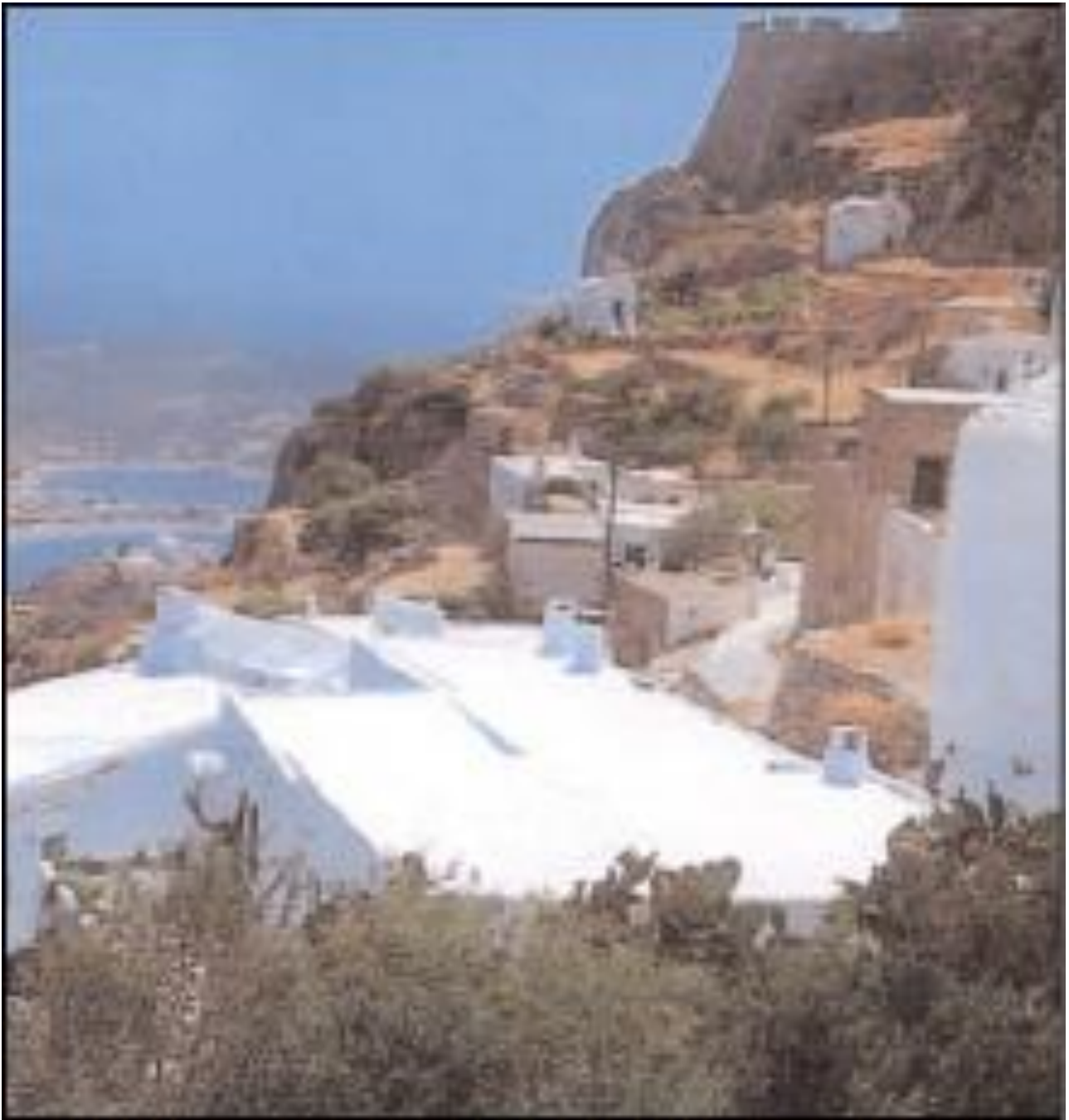
Τουριστικοί προορισμοί παγκοσμίου ενδιαφέροντος

Εικ.2.11α Πάπιγκο (Φωτογραφικό αρχείο ΕΟΤ)

**Εικ.2.11β Αρχαίο θέατρο Επιδαύρου
(Φωτογραφικό αρχείο ΕΟΤ)**

Εικ.2.11γ Χώρα Κυθήρων (Εμ. Καλίγγερος, Ιστορικός και Τουριστικός Οδηγός Κυθήρων, εκδ. Κυθηραϊκά, 2000).

Τομέας υπηρεσιών

Στο παρελθόν και σε όλες σχεδόν τις θεωρητικές προσεγγίσεις είχε υποτιμηθεί συστηματικά η συμβολή των υπηρεσιών στην αναπτυξιακή διαδικασία. Στον τομέα των υπηρεσιών περιλαμβάνονται δραστηριότητες όπως το εμπόριο, ο τουρισμός, η ναυτιλία, οι μεταφορές, οι επικοινωνίες, οι τράπεζες, οι ασφάλισεις και λοιπές υπηρεσίες (βλ. πίνακα 2.1). Ο τομέας των υπηρεσιών απασχολεί, σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής του 2001, το 55,1% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, έναντι του 48,3% το 1991.

Από τον τομέα των υπηρεσιών θα αναφερθούμε ειδικότερα στη ναυτιλία και τον τουρισμό, που είχαν (και έχουν) ευεργετικές συνέπειες για την ελληνική οικονομία.

Όσον αφορά τη ναυτιλία, ο τομέας αυτός «δε συμβαδίζει κατ' ανάγκη με το γενικό επίπεδο ανάπτυξης μιας χώρας. Υπάρχουν αναπτυγμένες χώρες που δε διαθέτουν ανάλογη εμπορική ναυτιλία και από την άλλη, χώρες λιγότερο αναπτυγμένες, όπως η Ελλάδα, που ανταγωνίζονται διεθνώς τις περισσότερο αναπτυγμένες χώρες» (Β. Νότης 1996:116).

Όσον αφορά τον τουρισμό, ο τομέας αυτός παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον για τη χώρα μας, αφού πολλές περιοχές της αναζωογονήθηκαν οικονομικά με την τουριστική ανάπτυξη. Πρόκειται για περιοχές που μέχρι και τη δεκαετία του '60 είχαν γνωρίσει μόνο το μεταναστευτικό συνάλλαγμα ως πηγή εισοδήματος, στη συνέχεια όμως αναπτύχθηκαν ως τουριστικοί προορισμοί

παγκόσμιου ενδιαφέροντος. Αυτή η εξέλιξη οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο γεγονός ότι στις περιοχές αυτές διατηρήθηκε η μικρή ιδιοκτησία της γης, παρά το ότι κατά τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες οι αγρότες μετανάστευσαν μαζικά στις πόλεις και κυρίως στο εξωτερικό. Έτσι, η διατήρηση της ιδιοκτησίας της γης από τους παραδοσιακούς καλλιεργητές της επέτρεψε όχι μόνο τη μετέπειτα τουριστική της εκμετάλλευση, αλλά και την ενίσχυση του οικογενειακού προϋπολογισμού με μικρό συμπληρωματικό εισόδημα από αγροτικές εργασίες. Αυτό διευκόλυνε τις επαγγελματικές επιλογές των νεότερων ιδίως μελών της οικογένειας, που μπόρεσαν να αναπτύξουν περισσότερες από μία οικονομικές δραστηριότητες (πολύσθενεια*). Ωστόσο η «εισβολή» των

τουριστών σε πολλές τοπικές κοινότητες (ηπειρωτικές ή νησιωτικές) έφερε μαζί με την ανάπτυξη και ποικίλους μετασχηματισμούς σε θέματα αξιών, νοοτροπιών, αντιλήψεων και συμπεριφορών. Σε κάποιες περιπτώσεις μάλιστα η τουριστική ανάπτυξη έχει οδηγήσει τη νεολαία των περιοχών αυτών σε πρόωρη εγκατάλειψη της εκπαίδευσης.

Στην Ελλάδα

- Η τουριστική δραστηριότητα απασχολεί, άμεσα και έμμεσα, περίπου 800.000 εργαζομένους, αριθμός που αντιπροσωπεύει πάνω από το 18% της συνολικής απασχόλησης. Κάθε θέση άμεσης απασχόλησης στον τουρισμό δημιουργεί επιπλέον 2,6 έως 3 θέσεις στην οικονομία.
- Η αύξηση της απασχόλησης στην τουριστική οικονομία την τελευταία 20ετία ήταν 87%, έναντι μόλις 9,2% της συνολικής απασχόλησης και έναντι 15% της μείωσης της απασχόλησης στη μεταποίηση.
- Μέχρι το 2010 θα έχουν δημιουργηθεί τουλάχιστον 150.000 νέες θέσεις εργασίας στον τουρισμό, τις οποίες θα καλύψει το

35% του σημερινού αριθμού ανέργων.

- Η συμβολή της τουριστικής οικονομίας στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας την 20ετία 1980-2000 ήταν 12 φορές μεγαλύτερη από την αντίστοιχη της βιομηχανίας.

- Ιδιαίτερα σημαντική είναι η συμβολή του τουρισμού στην περιφερειακή ανάπτυξη. Σε όλες τις τουριστικές περιοχές όχι μόνο σταμάτησε η εσωτερική μετανάστευση στις μεγάλες πόλεις, αλλά μετακινήθηκαν προς αυτές τις περιοχές χιλιάδες επαγγελματίες και εργαζόμενοι (Στοιχεία από το Υπουργείο Τουρισμού, 2004)

2.3.2 Δημογραφικά χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας

Ο πληθυσμός μιας χώρας και η σύνθεσή του (όπως π.χ. η κατανομή ανδρών/ γυναικών, νέων/ ηλικιωμένων κτλ.) επηρεάζουν την κοινωνική και την οικονομική οργάνωση της κοινωνίας. Από την άλλη πλευρά, το οικονομικό επίπεδο ανάπτυξης μιας χώρας, η ύπαρξη ή η ανυπαρξία κοινωνικής πολιτικής καθορίζουν με τη σειρά τους τη συχνότητα των γάμων, τον αριθμό των παιδιών ανά οικογένεια, την αναλογία νέων ηλικιωμένων, καθώς και αυτήν των εργαζομένων συνταξιούχων.

Ο πληθυσμός της Ελλάδας, σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής του 2001, ανέρχεται σε 10.939.605 άτομα. Παρουσίασε δη-

λαδή μια αύξηση της τάξης του 6,7% στη διάρκεια της δεκαετίας 1991-2001. Η αύξηση αυτή όμως δεν είναι μια «φυσική αύξηση», αλλά οφείλεται στην εισροή των μεταναστών στη χώρα μας.

Η φυσική αύξηση του πληθυσμού στην Ελλάδα είναι αρνητική: -0,1 ανά 1.000 κατοίκους, ένα στοιχείο που προκύπτει από τους θανάτους (9,4) μείον τις γεννήσεις (9,3) ανά 1.000 κατοίκους (βλ. πίνακα 2.2). Ως προς το ποσοστό των γεννήσεων η Ελλάδα είναι προτελευταία στην Ευρώπη. Η μείωση αυτή των γεννήσεων οδηγεί στη μη αναπλήρωση των γενεών και δημιουργεί την ανάγκη για άμεση άσκηση πολιτικής στήριξης της οικογένειας.

Η ελληνική κοινωνία επομένως παρουσιάζει έντονα το φαινόμενο της γήρανσης, το οποίο προκύπτει

από το χαμηλό ποσοστό των γεννήσεων σε συνδυασμό με τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των Ελλήνων και τη μείωση των θανάτων. Έτσι, το 1951 οι ηλικιωμένοι αποτελούσαν μόλις το 7% του συνολικού πληθυσμού, το 1961 το 8%, ενώ το 1971 η σχετική αναλογία ανέρχεται σε 11,1%. Η αυξητική τάση του ποσοστού των ηλικιωμένων διατηρήθηκε το 1980, καθώς αυτοί αποτελούσαν το 13,2% του συνολικού πληθυσμού, ενώ το 1990 προσέγγιζαν το 13,7%.

«Στο άλλο άκρο της πληθυσμιακής πυραμίδας, η αναλογία του παιδικού πληθυσμού ακολούθησε ακριβώς αντίθετη εξέλιξη. Και ενώ μέχρι το 1997 οι δυο αναλογίες (παιδιών-ηλικιωμένων) ταυτίζονται, από το 1997 και ένθεν εμφανίζεται να υπερέχει η αναλογία των ηλικιωμένων έναντι του παιδικού πληθυσμού...»

**(Δ.Μπαλούρδος, 2002:32). Η ανα-
στροφή αυτής της αναλογίας φαί-
νεται να έχει συντελεστεί νωρίτερα
στην Ελλάδα σε σύγκριση με το με-
σο όρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης
(βλ. πίνακα. 2.3).**

**Συνεπώς η ενίσχυση της γεννητι-
κότητας (βλ. γονιμότητα*) και η νο-
μιμοποίηση αλλοδαπών εργαζομέ-
νων θεωρούνται απαραίτητα μέτρα
κατά της γήρανσης του πληθυσμού
και της ανατροπής της αναλογίας
εργαζομένων -συνταξιούχων υπέρ
των εργαζομένων.**

Πίνακας 2.2. Εξέλιξη του πληθυσμού στην Ευρώπη το 2003

Χώρα	Γεννή- σεις*	Θάνα- τοι*	Φυσική αύξηση*	Μετανά- στες*	Πληθυ- σμός**
Ευρώπη των 15	10,6	9,8	0,8	2,6	380.759
Αυστρία	9,5	9,6	0,0	3,1	8.092
Βέλγιο	10,7	10,2	0,6	3,4	10.397
Γαλλία	12,7	9,2	3,5	1,0	59.896
Γερμανία	8,6	10,4	-1,8	1,9	82.545
Δανία	12,0	10,7	1,3	1,3	5.398
Ελλάδα	9,3	9,4	-0,1	2,7	11.047
Ην. Βασίλειο	11,6	10,2	1,4	1,7	59.518

Ισπανία	10,7	9,0	1,7	5,5	40.978
Ιρλανδία	15,5	7,3	8,3	7,0	4.025
Ιταλία	9,4	10,3	-0,8	3,6	57.482
Λουξεμβούργο	11,5	8,5	3,0	2,5	451
Ολλανδία	12,6	8,8	3,8	0,2	16.258
Πορτογαλία	10,8	9,9	0,9	6,1	10.480
Σουηδία	11,0	10,4	0,6	3,2	8.975
Φινλανδία	10,8	9,2	1,6	1,1	5.220
Κύπρος	11,1	7,8	3,3	14,1	728

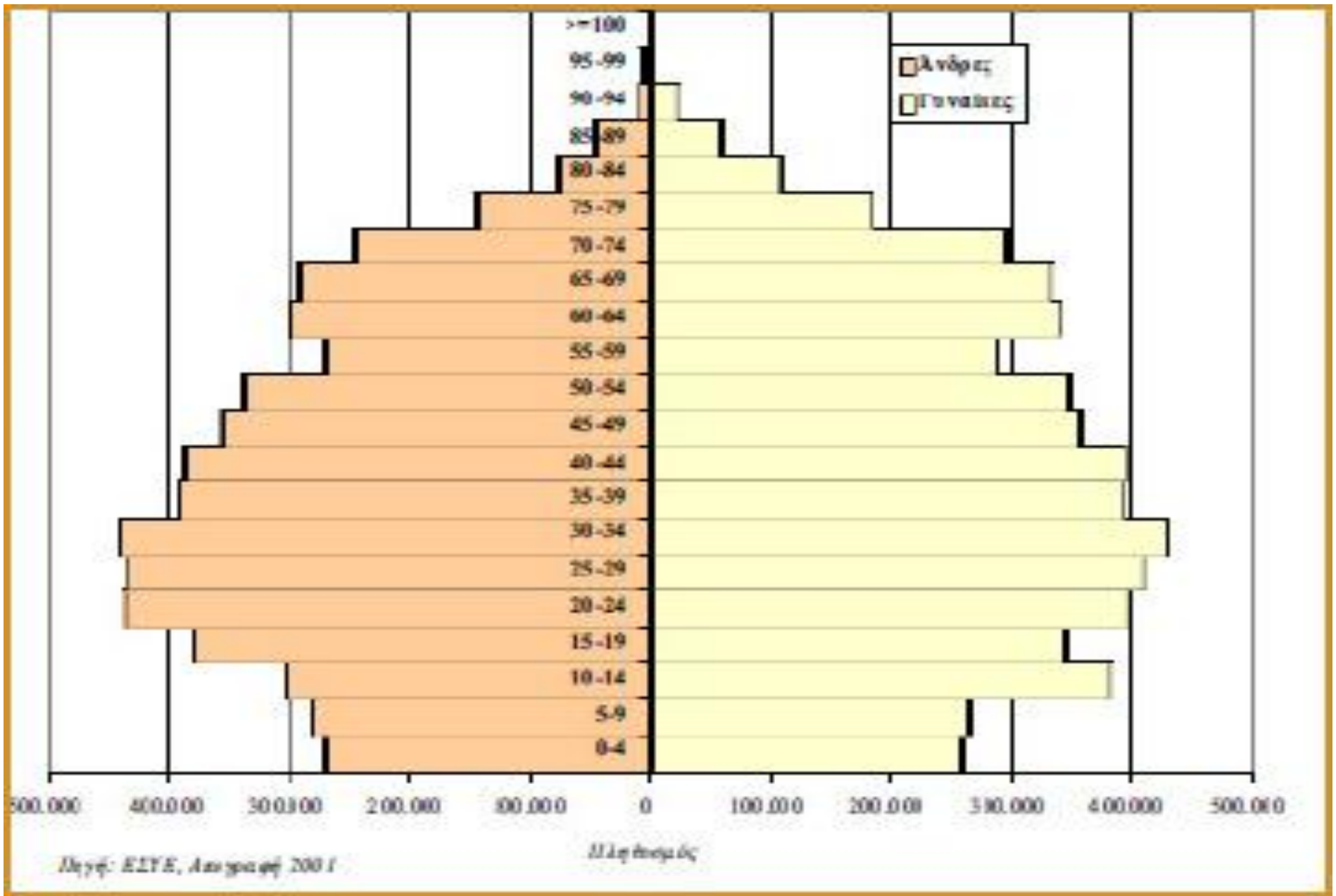
Πηγή : Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία (Eurostat 2003)

*Ανά 1.000 κατοίκους

**Σε χιλιάδες

Γράφημα 2.1. Πυραμίδα πληθυσμού της Ελλάδας, 2001

(Πηγή: ΕΣΥΕ.Απογραφή 2001)

000 / 000

Πίνακας 2.3. Αναλογία πληθυσμού 0-14, 65-79 και 80 ετών και άνω στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση (1960-1998)

Έτος	ΕΛΛΑΔΑ			ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΕΝΩΣΗ		
	65-79 ετών (%)	80 ετών και άνω (%)	0-14 ετών (%)	65-79 ετών (%)	80 ετών και άνω (%)	0-14 ετών (%)
1960	7,9	1,5	24,8	9,0	1,6	24,4
1965	6,4	1,2	26,7	9,4	1,7	24,6
1970	9,1	2,0	24,2	10,2	2,0	24,7

1975	10,0	2,1	24,0	10,9	2,1	23,9
1980	10,9	2,3	23,1	11,5	2,4	21,8
1985	10,7	2,7	21,1	10,7	2,9	19,7
1990	10,7	3,0	19,5	11,1	3,4	18,3
1995	11,9	3,4	17,1	11,5	3,9	17,6
1996	12,3	3,5	16,6	11,7	3,9	17,4
1997	12,7	3,5	16,1	11,9	3,8	17,3
1998	13,0	3,5	15,8	12,2	3,7	17,1
1999	14,4	3,9	16,2	12, 6	3,6	16,3

Πηγή : Δ. Μπαλούρδος (2002:31).

2.3.3 Κοινωνικές αξίες στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία

Οι κοινωνικές αξίες αποτελούν τις ιδέες και τις πεποιθήσεις της πλειονότητας των μελών μιας κοινωνίας για το επιθυμητό και το ανεπιθύμητο, το ωραίο και το άσχημο, το δίκαιο και το άδικο, το καλό και το κακό.

Μια πράξη ή μια συμπεριφορά μας δεν είναι από μόνη της σωστή ή λανθασμένη, καλή ή κακή. Για να την αξιολογήσουμε θα πρέπει να τη δούμε στο χρόνο και στο χώρο που επιτελείται ανάλογα με τα πολιτισμικά πρότυπα της συγκεκριμένης κοινωνίας.

Υπάρχουν δύο θεωρήσεις για τις αξίες. Οι λειτουργιστές υποστηρίζουν ότι υπάρχει σχετική σταθερότητα στις αξίες, ενώ οι θεωρητικοί

της συμβολικής αλληλεπίδρασης και σύγκρουσης ισχυρίζονται ότι οι κοινωνικές αξίες είναι αποτέλεσμα της επιβολής των κυρίαρχων κοινωνικών ομάδων. Οι αξίες πάντως καθορίζουν τις προτεραιότητες μιας κοινωνίας (μακροκοινωνιολογία), αλλά και τους κανόνες συμπεριφοράς σε ατομικό επίπεδο (μικροκοινωνιολογία).

Σε διαπροσωπικό επίπεδο οι αξίες συνιστούν κριτήρια για την αξιολόγηση της δικής μας συμπεριφοράς και της συμπεριφοράς των άλλων. Έτσι ανταμείβουμε εκείνους των οποίων η συμπεριφορά εναρμονίζεται με τις κοινωνικές αξίες και επικρίνουμε όσους τις παραβιάζουν.

Πώς μπορούμε όμως να γνωρίζουμε τις αξίες μιας κοινωνίας, μιας κοινωνικής ομάδας ή ενός ατόμου;

Η απάντηση είναι ότι θα μπορούσαμε να τις συμπεράνουμε έμμεσα:

- από τον τρόπο που τα άτομα κατανέμουν τον ελεύθερο χρόνο τους (π.χ. ταβέρνα ή θέατρο).**
- από τον τρόπο που διαθέτουν τα χρήματά τους (π.χ. ρούχα ή βιβλία).**
- από τις στέρησεις ή τις θυσίες που είναι διατεθειμένα τα άτομα να κάνουν (π.χ. περικοπή κάποιων δαπανών από την οικογένεια προκειμένου το παιδί της να σπουδάσει).**
- από τα πολιτισμικά αγαθά που παράγονται στο πλαίσιο μιας κοινωνίας (λογοτεχνία, ποίηση, κινηματογράφος, αρχιτεκτονική κ.ά.).**

Τέλος, οι κοινωνικές αξίες μπορούν να καταγραφούν άμεσα μέσα από το διάλογο, τις συνεντεύξεις και τις δημοσκοπήσεις (βλ. πίνακα 2.4).

Οι αξίες διαφοροποιούνται τόσο στο χώρο (π.χ. διαφορές μεταξύ κοινωνιών, αλλά και μεταξύ κοινωνικών ομάδων μέσα στην ίδια κοινωνία) όσο και στο χρόνο (διαφορές στην ίδια κοινωνία σε διαφορετικές περιόδους).

Σε ό,τι αφορά το χρόνο, κάθε κοινωνική μεταβολή διαφοροποιεί τις αξίες και τους κανόνες που ισχύουν σε μια συγκεκριμένη κοινωνία. Οι διαφορές αυτές οφείλονται σε ευρύτερους κοινωνικούς και οικονομικούς μετασχηματισμούς, καθώς και στις επιδράσεις τους στο κοινωνικό επίπεδο. Άλλες ήταν οι αξίες στο πλαίσιο των αγροτικών κοινωνιών (π.χ. έμφαση στο γάμο και την οικογένεια) και άλλες στο πλαίσιο της βιομηχανικής κοινωνίας (π.χ. έμφαση στην επαγγελματική καταξίωση). Ο ατομισμός γενικά εκτοπίζει

τη συλλογικότητα, καθώς οι κοινωνίες εξελίσσονται από αγροτικές σε μεταβιομηχανικές και αστικές κοινωνίες.

Μεταβολές στις κοινωνικές αξίες μπορεί να επέλθουν και μετά από επαναστάσεις είτε αυτές είναι ειρηνικές (π.χ. κινήματα για τα δικαιώματα των μειονοτήτων και των γυναικών) είτε βίαιες (π.χ. Οκτωβριανή Επανάσταση).

Σε ό,τι αφορά τη διαφοροποίηση των αξιών στο χώρο, επισημαίνουμε ότι διαφορετικές αξίες ενστερνίζονται άτομα ή ομάδες που ανήκουν σε διαφορετικές κοινωνίες (ανάλογα με την ιστορία τους και το στάδιο οικονομικής και βιομηχανικής ανάπτυξης στο οποίο βρίσκονται). Αυτό συμβαίνει γιατί σε κάθε κοινωνία υπάρχουν αξίες που εκφράζουν διαφορετικές κοινωνικές

ανάγκες, ιδεολογίες και φιλοσοφικές θεωρήσεις.

Αλλά και μέσα στην ίδια κοινωνία η διαφοροποίηση προσδιορίζεται από τις τάξεις, τις πολιτισμικές ομάδες κτλ. που τη συνθέτουν. Για παράδειγμα, η διαχείριση του ελεύθερου χρόνου αλλάζει ανάλογα με την κοινωνική θέση* του ατόμου. Ένας ευκατάστατος μπορεί να παίζει γκολφ στον ελεύθερο χρόνο του, ενώ ένας βιοπαλαιστής θα προτιμήσει να πάει στο καφενείο με τους φίλους του.

Στο ίδιο κοινωνικό πλαίσιο υπάρχουν κοινωνικές κατηγορίες, όπως για παράδειγμα οι νέοι, που εκφράζουν το δικό τους αξιακό σύστημα μέσα από το ντύσιμο, τη συμπεριφορά ή το γλωσσικό κώδικα. Ωστόσο, η έρευνα της Γενικής Γραμματείας Νέας Γενιάς (1999) έδειξε ότι

υπάρχουν διαφοροποιήσεις στους νέους, σε ό,τι αφορά την ιεράρχηση των αξιών, ανάλογα με την αστικότητα, τη γεωγραφική περιοχή και το φύλο. Για παράδειγμα, το 35% των νέων στις αστικές, το 44% στις ημιαστικές και το 45% στις αγροτικές περιοχές θεωρούν το γάμο ως «πολύ σημαντικό». Επίσης, το 61,9% των νέων στις αστικές περιοχές, το 78,7% στις ημιαστικές και το 82,4% στις αγροτικές περιοχές θεωρούν «πολύ σημαντική» την πίστη στο Θεό.

Οι διαφορές στις αντιλήψεις σχετικά με την οικογένεια, το γάμο, τη θρησκεία, την επαγγελματική σταδιοδρομία κτλ. μπορεί να επηρεάσουν και τις επιλογές των νέων ως προς το μέγεθος της οικογένειας. Λέμε «να επηρεάσουν» και όχι «να καθορίσουν», διότι η αναπαραγω-

γική συμπεριφορά συναρτάται και με πολλούς άλλους παράγοντες, όπως είναι η κοινωνική πολιτική (π.χ. υποδομές φύλαξης παιδιών), τα οικονομικά κίνητρα κ.ά.

Στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία παρατηρείται συχνά η συνύπαρξη αντιφατικών μεταξύ τους αξιών. Η αξιοκρατία (π.χ. στις προσλήψεις στο δημόσιο τομέα) υποστηρίζεται από όλους, αλλά δεν είναι λίγοι εκείνοι που αξιοποιούν τις προσωπικές τους διασυνδέσεις με άτομα που διαθέτουν εξουσία, προκειμένου να εξυπηρετήσουν τα ατομικά τους συμφέροντα (πελατειακές σχέσεις πολίτη-εξουσίας).

Οι άνθρωποι δε γεννιούνται με τις κοινωνικές αξίες. Τις αποκτούν μέσα από τις διαδικασίες και τους μηχανισμούς της κοινωνικοποίησης και της κοινωνικής μάθησης, ό-

πως θα διαπιστώσουμε στο επόμενο κεφάλαιο.

Πίνακας 2.4. Ποσοστά νέων, 15-29 ετών, που θεωρούν ως «πολύ σημαντικές» τις κοινωνικές αξίες (πανελλαδικό δείγμα 1.600 ατόμων)

Κοινωνικές αξίες	1997	1999	Μεταβολή	Κοινωνικές αξίες	1997	1999	Μεταβολή
Οικογένεια	81,7	86,4	+4,7	Χρήματα	45,4	47,6	+2,2
Προσωπική ελευθερία	72,7	83,6	+10,9	Ελεύθερος χρόνος	44,7	47,5	+2,8
Αγάπη	77,5	81,8	+4,3	Γάμος	38,9	38,9	0,0
Φιλία	74,2	75,1	+0,9	Κοινωνία	32,3	38,1	+5,8

				νική δράση			
Δου- λειά	73,5	74,0	+0,5	Διασκέ- δαση	39,1	35,6	-3,5
Πατρί- δα	67,1	72,1	+0,5	Διακο- πές	37,1	31,3	-5,8
Έρω- τας	67,7	71,0	+3,3	Άνετο σπίτι	25,8	26,1	+0,3
Πίστη στο Θεό	54,7	69,8	+15,1	Αθλητι- σμός	24,9	25,6	+0,7
Μόρφω- ση	56,0	66,2	+9,3	Καλό αυτοκί- νητο	14,3	14,0	-0,3

**Πηγή: Γενική Γραμματεία Νέας Γενιάς, Ινστιτούτο
V-PRC (2000: 109-111) (Διασκευή Ν. Πετρόπουλου)**

Ερωτήσεις

1. Ποιο είναι το βασικό ταξινομικό σχήμα των αγροτικών κοινοτήτων;
2. Υπήρχαν ποτέ αυτόνομες κοινωνίες; Ποια σημασία δίνουμε στην έννοια της αυτόνομης;
3. Τι σημαίνει βιομηχανική επανάσταση; Πότε και πού πραγματοποιήθηκε;
4. Σε τι αναφέρεται το παράθεμα του Ε. Ζολά από το έργο του Η ταβέρνα; Γνωρίζετε άλλους συγγραφείς (από την ελληνική ή την ξένη λογοτεχνία) που περιγράφουν στο έργο τους την καθημερινότητα των ανθρώπων μιας εποχής;
5. Ποια στοιχεία προσδιορίζουν τη "μεταβιομηχανική κοινωνία";

- 6. Ποια υπήρξε η αφορμή της διάκρισης του κόσμου σε Πρώτο, Δεύτερο και Τρίτο Κόσμο;**
- 7. Τι σημαίνει ανάπτυξη;**
- 8. Ποια είναι τα χαρακτηριστικά του αγροτικού τομέα της ελληνικής κοινωνίας;**
- 9. Ποια είναι τα χαρακτηριστικά του βιομηχανικού τομέα της ελληνικής κοινωνίας;**
- 10. Από τον πίνακα 2.1 ("Οικονομικά ενεργός πληθυσμός κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας") να καταγράψετε ποιοι κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας παρουσιάζουν αύξηση και ποιοι μείωση κατά τη διάρκεια των τελευταίων 10 χρόνων. Τι παρατηρείτε;**
- 11. Ποιες είναι οι κύριες δραστηριότητες που χαρακτηρίζουν τον**

- τομέα υπηρεσιών στην ελληνική κοινωνία;**
- 12. Ποια είναι τα σημαντικότερα δημογραφικά χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας;**
- 13. Να αναφέρετε τι θεωρείτε σημαντικότερο στη ζωή σας. Θα το χαρακτηρίζατε αξία;**
- 14. Τι σημαίνει μεταβολή των αξιών στο χρόνο και στο χώρο; Να δώσετε παραδείγματα.**
- 15. Οι αξίες διαφοροποιούνται ακόμη και μέσα στην ίδια κοινωνία. Να εξηγήσετε για ποιους λόγους συμβαίνει αυτό.**

3. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΕΛΕΓΧΟΣ

- Οι στόχοι και η λειτουργία της κοινωνικοποίησης
- Ανάπτυξη του κοινωνικού εαυτού - Θεωρητικές προσεγγίσεις
- Φορείς κοινωνικοποίησης
- Κοινωνικός έλεγχος: τυπικός και άτυπος
- Κοινωνικοποίηση: μια συνεχής διαδικασία

Εισαγωγή

Η κοινωνικοποίηση είναι μια διαδικασία που μας αφορά όλους. Ξεκινά από τα πρώτα χρόνια της ζωής μας και διαρκεί μέχρι το τέλος της. Το περιεχόμενο της αφορά τις κοινωνικές αξίες, τους κοινωνικούς κανόνες, αλλά και τη λειτουργία του κοινωνικού ελέγχου. Αυτές τις έννοιες που χρησιμοποίησαν οι κοινωνικοί επιστήμονες μελετώντας τη διαδικασία της κοινωνικοποίησης θα τις εξετάσουμε στις ενότητες που ακολουθούν.

3.1. Οι στόχοι της κοινωνικοποίησης και η σημασία του κοινωνικού περιβάλλοντος για τον άνθρωπο

**«Το "αγριόπαιδο του Αβερόν"
Στις 9 Ιανουαρίου 1800 εμφανίστηκε ένα παράξενο ον μέσα από τα δάση της Νότιας Γαλλίας. Παρόλο ότι περπατούσε όρθιο, έμοιαζε πιο πολύ για ζώο παρά για άνθρωπος, αν και γρήγορα έγινε φανερό πως επρόκειτο για αγόρι δέκα ως δώδεκα χρόνων. Μιλούσε μόνο με γρυλισμούς και παράδοξες κραυγές. Το παιδί δεν είχε προφανώς ιδέα περί ατομικής υγιεινής και ανακουφιζόταν όπου εύρισκε. Το πήγαν στην τοπική αστυνομία και από εκεί σε ένα ορφανοτροφείο. Στην αρχή προσπαθούσε συνέχεια να δραπέτεύσει, για να το ξανασυλλάβουν ό-**

μως με κάποια δυσκολία. Δεν δεχόταν να φορέσει ρούχα, τα οποία τα ξέσκιζε μόλις του τα φορούσαν. Δεν παρουσιάστηκαν γονείς για να το αναζητήσουν.

Το παιδί υποβλήθηκε σε λεπτομερείς ιατρικές εξετάσεις, οι οποίες όμως δεν έδειξαν κανενός είδους ανωμαλίες...Το αγόρι το μεταφέρανε αργότερα στο Παρίσι, όπου καταβλήθηκαν συστηματικές προσπάθειες να το αλλάξουν "από κτήνος σε ανθρώπινο ον". Οι προσπάθειες πέτυχαν εν μέρει μόνο. Έμαθε να ελέγχει τις φυσικές του ανάγκες, δεχτηκε να φοράει ρούχα. Παρά ταύτα, παρέμεινε αδιάφορο στα παιχνίδια και δεν μπόρεσε ποτέ να προφέρει παρά λίγες μόνο λέξεις. Από ό,τι μπορούμε να συμπεράνουμε, σύμφωνα με τις λεπτομερείς περιγραφές της συμπεριφοράς του, αυ-

τό δεν συνέβαινε γιατί ήταν πνευματικά καθυστερημένο. Φαίνεται πως ή δεν ήθελε ή δεν ήταν σε θέση να μάθει εντελώς την ανθρώπινη γλώσσα...» (A. Giddens, 2002:77-78).

Η παραπάνω περίπτωση κοινωνικής απομόνωσης δεν είναι μοναδική. Παρόμοιες περιπτώσεις έχουν αποκαλυφθεί στην Ελλάδα τη δεκαετία του 1980 αλλά και στις Η.Π.Α. (περιπτώσεις της Άννας από την πολιτεία της Πενσυλβάνια και της Ισαβέλλας από την πολιτεία του Οχάιο) τη δεκαετία του 1930. Στην περίπτωση των Η.Π.Α. τα δύο κοριτσάκια ήταν παιδιά ανύπαντρης μητέρας, ενώ η μητέρα της Ισαβέλλας ήταν και κωφάλαλη. Είχαν απομονωθεί σε σκοτεινά δωμάτια, γιατί οι μητέρες τους φοβόντουσαν τις αντιδράσεις των γονέων τους και της κοινωνίας. Όταν τα ανακάλυψαν,

στην ηλικία των 6 ετών, δεν μπορούσαν να μιλήσουν και να περπατήσουν κανονικά, ενώ το επίπεδο νοημοσύνης τους ήταν σχεδόν στο μηδέν. Μετά από ιδιαίτερη και εντατική εκπαίδευση και κοινωνική φροντίδα το επίπεδο της Άννας (π.χ.ομιλία, αυτοεξυπηρέτηση, συμμετοχή σε παιχνίδι) βελτιώθηκε, χωρίς όμως να κατακτήσει επίπεδο ανάλογο με την ηλικία της (πέθανε σε ηλικία 10 ετών) αντίθετα, η Ισαβέλλα στην ηλικία των 8¹/₂ ετών έφτασε σε επίπεδο ανάλογο με τους συνομήλικους συμμαθητές της. Οι ιστορίες αυτές δείχνουν τη διαφορετική εξέλιξη που είχαν τα παιδιά από τη στιγμή που εντάχθηκαν μέσα στο κοινωνικό περιβάλλον, γεγονός που υποδηλώνει ότι ο άνθρωπος, μόνο όταν μεγαλώνει στο κοινωνικό περιβάλλον, μπορεί να ολο-

κληρώσει την προσωπικότητά του. Φανερώνουν επίσης πόσο διαφορετικοί θα ήμασταν, αν από τη γέννησή μας και μετά δεν είχαμε ζήσει μαζί με άλλους ανθρώπους, αν δεν είχαμε γνωρίσει τη γλώσσα, τις αξίες, τους συμβολισμούς, τις χειρονομίες, τα έθιμα και τις συνήθειες της κοινωνίας στην οποία συμμετέχουμε.

Η συναναστροφή μας με τις μικρότερες (π.χ. την οικογένεια) ή τις μεγαλύτερες κοινωνικές ομάδες (π.χ. το σχολείο) μας μαθαίνει τα πρότυπα συμπεριφοράς*, τις αντιλήψεις της ομάδας και γενικά της κοινωνίας, μας εντάσσει μέσα στην κοινωνία, μας κοινωνικοποιεί.

Τι είναι όμως η κοινωνικοποίηση; Είναι μια διαδικασία μέσω της οποίας το άτομο μαθαίνει και εσωτερικεύει τα διάφορα στοιχεία του

πολιτισμού* της κοινωνίας μέσα στην οποία ζει, πράγμα που του επιτρέπει να διαμορφώσει τη δική του προσωπικότητα και να ενταχθεί στις διάφορες ομάδες.

Η κοινωνικοποίηση του ατόμου, η οποία πραγματοποιείται από την οικογένεια, το σχολείο και πολυάριθμους άλλους φορείς (π.χ. ομάδα συνομηλίκων, Μ.Μ.Ε. κ.ά.), είναι μια πολύπλοκη διαδικασία που επιτελείται μέσω ψυχοκοινωνικών μηχανισμών, όπως είναι:

- Η μάθηση (απόκτηση συνηθειών, τρόπων συμπεριφοράς). Το άτομο προσλαμβάνει από το κοινωνικό του περιβάλλον (το στενό ή το ευρύτερο) παραστάσεις και στη συνέχεια εναρμονίζει τη συμπεριφορά του ανάλογα με αυτές. Μαθαίνει δηλαδή από το κοινωνικό περιβάλλον τι είναι καλό ή κακό, ποια είναι η**

σημασία των συμβολισμών και των μηνυμάτων που εκπέμπονται από τους άλλους, ποια συμπεριφορά είναι ενδειγμένη σε μια συγκεκριμένη περίπτωση κτλ. Σημαντικό ρόλο στη μάθηση ασκούν οι ικανότητες και οι κλίσεις ή οι ροπές του ατόμου, καθώς και ο τρόπος αντίδρασης (ενθαρρυντικός ή αποθαρρυντικός) του κοινωνικού περιβάλλοντος στη συμπεριφορά του.

- Η ταύτιση (υιοθέτηση συμπεριφορών και ρόλων που οδηγούν το παιδί στο να αναγνωρίζει τον εαυτό του σε ένα δάσκαλο, σε έναν αθλητή ή σε έναν από τους δύο γονείς). Η ταύτιση συντελεί στην απόκτηση από το κοινωνικοποιούμενο άτομο της αίσθησης ότι αποτελεί μέρος ενός κοινωνικού συνόλου. Συνήθως το άτομο ταυτίζεται με πρόσωπα του περιβάλλοντός του, ωστόσο η**

ταύτιση αυτή (άλλοτε συνειδητή άλλοτε όχι) δεν είναι απόλυτη, και το άτομο διατηρεί μια σχετική αυτονομία ως προς τα πρόσωπα με τα οποία ταυτίζεται. Για παράδειγμα, είναι πιθανόν να τηρήσει πιστά κάποιους κανόνες, αλλά είναι επίσης πιθανό να συμμορφωθεί με ένα μέρος αυτών των κανόνων και να διαφοροποιήσει τη συμπεριφορά του.

- Η εσωτερίκευση (ενσωμάτωση των πολιτισμικών στοιχείων στην προσωπικότητα του ατόμου). Η εσωτερίκευση πραγματοποιείται σταδιακά και σημαίνει την υιοθέτηση των αξιών και των κανόνων της κοινωνίας, ανάλογα βέβαια με τις κοινωνικές συνθήκες και τις περιστάσεις κάτω από τις οποίες το άτομο κοινωνικοποιείται. Άτομα που έχουν εσωτερικεύσει τις αξίες και**

τους κανόνες της κοινωνίας λειτουργούν αυτόβουλα και δεν χρειάζονται εξωτερικό έλεγχο (π.χ. ποινές, επιβραβεύσεις).

Αυτοί οι τρεις μηχανισμοί εμφανίζουν το άτομο σαν έναν παθητικό δέκτη, που αποδέχεται άκριτα τα προβαλλόμενα πρότυπα και τις συμπεριφορές που πρέπει να υιοθετήσει. Συμβαίνει όμως πραγματικά αυτό; Μάλλον όχι, γιατί ο καθένας ανάλογα με τις διαθέσεις του, τα βιώματά του και τα κοινωνικά του ερεθίσματα επιλέγει από τα προβαλλόμενα πρότυπα αυτό που του ταιριάζει καλύτερα. Γι' αυτό το λόγο παρατηρείται συχνά άτομα από το ίδιο οικογενειακό περιβάλλον να έχουν διαφορετικές πορείες στη ζωή.

Η επιλογή ή η απόρριψη των μηνυμάτων γίνεται πολλές φορές ασυ-

νείδητα. Βέβαια το άτομο είναι υποχρεωμένο να εναρμονίσει τη συμπεριφορά του με όσα ορίζονται από τους νόμους ή από την καθιερωμένη ηθική της κοινωνίας (εφόσον αυτή δε βρίσκεται σε αντίθεση με τα προσωπικά του αισθήματα, τις αντιλήψεις και τις πεποιθήσεις του). Στην ουσία υιοθετεί τα πολιτισμικά στοιχεία τα οποία έχουν ενταχθεί στην παιδεία που έχει λάβει, στο πλαίσιο της σταδιακής προσαρμογής του στην κοινωνία. Η κοινωνικοποίηση ωστόσο δεν είναι το αποτέλεσμα μιας τυποποιημένης μάθησης, αλλά μια εκμάθηση που διαφοροποιείται συνεχώς από τις επιρροές που δέχεται το άτομο και από τον τρόπο που κατανοεί τον εκάστοτε ρόλο του.

Όπως προαναφέραμε, η υιοθέτηση των προτύπων συμπεριφοράς

δεν είναι μια παθητική λειτουργία. Το άτομο δε λειτουργεί μόνο ως δεκτής, που υιοθετεί στοιχεία από το περιβάλλον του, αλλά και ως πομπός, που μπορεί να επηρεάσει τη διαδικασία κοινωνικοποίησης του περιβάλλοντός του. Ακόμα και ένα παιδί, στο πλαίσιο μιας αυταρχικής διαπαιδαγώγησης (του σχολείου ή της οικογένειας), μπορεί με τη στάση ή την αντίδρασή του να αλλάξει τη συμπεριφορά του περιβάλλοντός του προς αυτό, να αλλάξει δηλαδή το περιεχόμενο της κοινωνικοποίησής του. Αλλά και ως ενήλικος, μέσα από τη συμμετοχή του σε συλλόγους, σωματεία ή ενώσεις καταναλωτών, μπορεί να αντιδράσει στις επικρατούσες απόψεις για την κοινωνική ζωή. Γι' αυτό το λόγο η κοινωνικοποίηση είναι μια αμφίδρομη διαδικασία ανάμεσα στον

πομπό και στο δέκτη. Εξάλλου, ο αμφίδρομος χαρακτήρας της διαδικασίας είναι εμφανής, όταν ο δεκτης γίνεται πομπός.

Η κοινωνικοποίηση είναι επίσης μια εξελικτική και δυναμική διαδικασία, που διαφοροποιείται σε σχέση με το χρόνο (ιστορική περίοδο) και το χώρο (την κοινωνία στην οποία αναφερόμαστε) και επιτρέπει στο άτομο να κατανοεί τον κόσμο που το περιβάλλει. Κάθε άτομο συνθέτει σταδιακά, από τη νεαρή ηλικία ως τα γεράματά του, τις εικόνες για τον κόσμο. Αυτές τις εικόνες τις επεξεργάζεται, για να τις μετατρέψει με το δικό του τρόπο σε μια καινούρια, πρωτότυπη και προσωπική εικόνα. Πρόκειται δηλαδή για μια συνεχή αλληλεπίδραση κοινωνίας και ατόμου.

Η κοινωνικοποίηση είναι, τέλος, μια διαδικασία οικοδόμησης της συλλογικής ταυτότητας. Η αίσθηση ότι ανήκουμε σε μια ομάδα μάς βοηθά να συγκροτήσουμε την αυτοεικόνα μας, την οποία διαμορφώνουμε σε σχέση με τους συνανθρώπους μας και συγχρόνως τη μοιραζόμαστε με τα μέλη της ευρύτερης ή της στενότερης ομάδας στην οποία ανήκουμε.

Κοινωνικοποιημένο θεωρείται ένα άτομο που εντάσσεται σε ομάδες (π.χ. συγγενείς, συνομήλικοι, συμμαθητές, συνάδελφοι κ.ά.) και αισθάνεται μέλος τους, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι είναι υποχρεωμένο να υποτάσσεται στις τυχόν υπέρμετρες απαιτήσεις τους.

Εικ.3.1 Παραμύθια, θρύλοι και μύθοι αναφέρονται σε παιδιά που μεγάλωσαν εκτός κοινωνικού περιβάλλοντος (Ράντγιαρντ Κίπλινγκ, Μόγλης, εκδ. Κέδρος, 2002).

Η μάθηση ρόλων μέσω της ταύτισης με τη μητέρα

Εικ.3.2α Desmond Morris, Η ανθρωποπαράτηρηση: η ανθρώπινη συμπεριφορά, εκδ. Αρσενίδη, 199

**Εικ.3.2β Φιλοσοφία και Κοινωνικές
επιστήμες, Εκδοτική Αθηνών, τόμος
22, 1997**

«Ο Μεσαίωνας μας έχει αφήσει πληθώρα πληροφοριών σε σχέση με ό,τι εθεωρείτο κάθε φορά ως κοινωνικά αποδεκτή συμπεριφορά. Και εδώ διαδραματίζουν ιδιαίτερο ρόλο οι οδηγίες για τη συμπεριφορά στο τραπέζι. Το φαγητό και το ποτό βρίσκονταν στο επίκεντρο της κοινωνικής ζωής, πολύ περισσότερο απ' ό,τι σήμερα που φαγητό και ποτό αποτελούν συχνά, όχι πάντα μάλλον το πλαίσιο και την εισαγωγή για τη συνομιλία και την κοινωνική επαφή. Δεν είναι κόσμιο να ψαχουλεύει κανείς τ' αυτιά του και τα μάτια του, όπως κάνουν μερικοί, ούτε να σκαλίζει τη μύτη του, όταν τρώει τούτες οι τρεις συνήθειες δεν είναι καλές» (N. Elias, 1997 : 108-116).

Το πέρασμα από την εφηβεία στην ενήλικη ζωή

«ΣΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑΣ Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΗΛΙΚΙΩΣΗ ΕΠΑΙΡΝΕ ΔΗΜΟΣΙΟ ΚΑΙ ΕΠΙΣΗΜΟ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ: ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΑΔΑ ΣΗΜΑΔΕΥΟΤΑΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΝΤΑΞΗ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ ΤΩΝ ΕΦΗΒΩΝ, ΣΤΗ ΡΩΜΗ ΑΠ' ΤΗ ΣΥΜΒΟΛΙΚΗ ΑΠΟΚΤΗΣΗ ΤΗΣ ΤΗΒΕΝΝΟΥ ΤΩΝ ΑΝΔΡΩΝ.

Πρέπει να παρατηρήσουμε ότι αυτά τα έθιμα χάθηκαν με το πέρασμα των χρόνων και ότι σε κοινωνίες παλιότερες απ' τη δική μας το παιδί περνούσε απ' τη μια κατάσταση στην άλλη πολύ γρήγορα. Για τα κορίτσια η κρίσιμη καμπή ήταν ένας πρόωρος γάμος ή το μοναστήρι, ενώ για τα αγόρια η χωρίς καθυστέρηση είσοδος σε κάποιο "επάγγελμα": στρατιωτική καριέρα ή α-

**κόλουθος κάποιου άρχοντα, αν ή-
ταν παιδί από πλούσια οικογένεια,
μαθητεία κοντά σ' έναν τεχνίτη, αν
ήταν ταπεινής καταγωγής» (Μ. Ρει-
μόν Ριβιέ.1989: 17).**

3.2. Ανάπτυξη του κοινωνικού ε- αυτού - Οι διαφορετικές προσεγ- γίσεις

**Το βασικό ερώτημα του πώς α-
ναπτύσσεται το παιδί από τη στιγ-
μή της γέννησής του και μετά έχει
απασχολήσει τους επιστήμονες
διάφορων κλάδων των ανθρωπι-
στικών επιστημών, οι οποίοι έχουν
διατυπώσει σημαντικές θεωρίες δί-
νοντας έμφαση σε διαφορετικές
πτυχές της προσωπικότητας. Ψυχί-
ατροι όπως ο Φρόυντ (S. Freud), ο
Πιαζέ (J. Piaget) και ο Έρικσον (E.H.
Erikson), κοινωνιολόγοι της**

λειτουργιστικής προσέγγισης, όπως ο Ντυρκέμ (E. Durkheim κ.ά.), της μαρξιστικής σχολής, όπως ο Αλτουσέρ (L. Althusser κ.ά.), αλλά και της συμβολικής αλληλεπίδρασης, όπως ο Μιντ (G.H. Mead κ.ά.), φιλόσοφοι και παιδαγωγοί έχουν ασχοληθεί διεξοδικά με το θέμα της ανάπτυξης και της κοινωνικοποίησης του παιδιού.

Όλες οι προσεγγίσεις δίνουν έμφαση άλλοτε περισσότερο άλλοτε λιγότερο στα κοινωνικά στοιχεία που συνθέτουν την προσωπικότητα του ατόμου. Οι σύγχρονες απόψεις για την κοινωνικοποίηση συμφωνούν στο ότι κάθε άτομο από τη γέννησή του δέχεται επιδράσεις από το κοινωνικό του περιβάλλον, οι οποίες διαμορφώνουν σημαντικά την προσωπικότητά του.

Ο Ζ. Φρόυντ (S. Freud, 1856-1939)

με τη θεωρία την οποία ανέπτυξε (ψυχαναλυτική μέθοδος) άσκησε σημαντική επίδραση στην εξέλιξη της ψυχολογίας, αλλά και στην ανάπτυξη των άλλων κοινωνικών επιστημών, των τεχνών και της φιλοσοφίας. Ο Φρόυντ, που ως ψυχίατρος είναι γνωστός κυρίως για την ανάπτυξη της θεωρίας της προσωπικότητας, διατύπωσε μια θεωρία που έχει δύο διαστάσεις.

Η πρώτη διάσταση αφορά τα ψυχοσεξουαλικά στάδια ανάπτυξης - του ατόμου (στοματικό, πρωκτικό, φαλλικό, λανθάνουσας σεξουαλικότητας και γενετήσιας σεξουαλικότητας). Το καθένα από αυτά τα στάδια αντιστοιχεί με μια διαφορετική σωματική ζώνη ικανοποίησης και με διαφορετικές χρονικές περιόδους της ανάπτυξης. Σύμφωνα με τον Φρόυντ, η φυσιολογική ανάπτυξη

του ατόμου προϋποθέτει την κατάστολή των σεξουαλικών και επιθετικών ορμών του και την ταύτισή του με τα κοινωνικώς αποδεκτά πρότυπα του πατέρα ή της μητέρας, καθώς και την ανάπτυξη της κοινωνικής του συνείδησης.

Η δεύτερη διάσταση αφορά την ψυχική οργάνωση της προσωπικότητας και σχετίζεται περισσότερο με την ανάπτυξη του κοινωνικού εαυτού. Σύμφωνα με τον Φρόυντ, η προσωπικότητα του ατόμου αποτελείται από τρία μέρη:

- Το «εκείνο» (id), το οποίο περιλαμβάνει τα βιολογικά ένστικτα και τις ροπές και λειτουργεί με βάση την άμεση ικανοποίηση των αναγκών (το ασυνείδητο).

- Το «υπερεγώ» (superego), το οποίο αποτελεί το σύνολο των κανόνων συμπεριφοράς που η κοινωνία

επιβάλλει στα μέλη της.

• Το «εγώ» (ego), που αποτελεί τη συνειδητή πλευρά της προσωπικότητας, τις ψυχικές λειτουργίες με τις οποίες το άτομο ενεργεί. Το «εγώ» έχει ως βάση την πραγματικότητα. Αυτό σημαίνει ότι ρυθμίζεται από τις εσωτερικές παρορμήσεις του «εκείνο», αλλά και από τους περιορισμούς και τις απαγορεύσεις που επιβάλλει η κοινωνία.

Από το «εκείνο», δηλαδή το ασυνείδητο, αναδύονται οι παρορμήσεις, τα ένστικτα και οι βιολογικές ορμές, οι οποίες συχνά συγκρούονται με το «υπερεγώ», δηλαδή την κοινωνία και τον πολιτισμό. Για να μπορέσει το άτομο να αντιμετωπίσει καταστάσεις που του προκαλούν ένταση και άγχος, καταφεύγει συχνά σε μηχανισμούς άμυνας. Ο Φρόυντ έχει περιγράψει έναν αριθ-

μό αμυντικών μηχανισμών, οι οποίοι είναι κυρίως έργο του «εγώ». Λειτουργούν όμως υποσυνείδητα και αποσκοπούν στην εξασφάλιση μιας ισορροπίας μεταξύ των τριών μερών της προσωπικότητας. Επομένως το «εγώ» λειτουργεί συχνά ως εξισορροπητικός μηχανισμός ανάμεσα στο «εκείνο» και το «υπερεγώ».

Αξίζει να επισημάνουμε ότι οι σύγχρονες θεωρίες κοινωνικοποίησης δίνουν μεγαλύτερη έμφαση στο κοινωνικό περιβάλλον και στις συνειδητές αλληλεπιδράσεις μεταξύ των ατόμων και λιγότερο στο ασυνείδητο και τα βιολογικά ένστικτα των ανθρώπων, τα οποία άλλωστε έχουν αμφισβητηθεί από σχεδόν όλους τους κοινωνιολόγους και τους κοινωνικούς ανθρωπολόγους*.

Οι κοινωνικοί επιστήμονες που υιοθετούν την προσέγγιση της κοινωνικής (συμβολικής) αλληλεπίδρασης, όπως ο Τζ. Μιντ (G.H. Mead, 1863-1931), αναφέρθηκαν ιδιαίτερα στις φάσεις ανάπτυξης του παιδιού και στις διεργασίες που τις συνοδεύουν. Τι σημαίνει όμως για τον Μιντ κοινωνική αλληλεπίδραση; Πρόκειται για μια διαδικασία κατά την οποία η στενή σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα σε δύο (ή περισσότερους) ανθρώπους (με το παιχνίδι, τη συναναστροφή κτλ.) οδηγεί στη διαμόρφωση, μέρα με τη μέρα, μιας σχεδόν ιδιωτικής γλώσσας, ενός κώδικα επικοινωνίας μεταξύ τους, μέσω του οποίου παράγονται νοήματα και συμβολισμοί. Τα στάδια της κοινωνικής ανάπτυξης του παιδιού είναι κατά τον Μιντ, τρία:

1. Το προπαρασκευαστικό στάδιο της ασυντόνιστης, δοκιμαστικής και τυχαίας συμπεριφοράς, που συνοδεύεται από μιμήσεις.

2. Το στάδιο του ατομικού παιχνιδιού, κατά το οποίο το παιδί παίζει διαφορετικούς ρόλους. Για παράδειγμα, μπορεί να αλλάζει ρόλους, χωρίς συντονισμό ή λογική τάξη, και από ασθενής να γίνεται γιατρός ή από μαθητής δάσκαλος. Κατά το στάδιο αυτό οι «σημαντικοί άλλοι», που είναι συγκεκριμένα πρόσωπα από το κοινωνικό του περιβάλλον με τα οποία το παιδί έχει άμεσες, συχνές και στενές επαφές, ασκούν ιδιαίτερη επίδραση στη διαμόρφωση των προτύπων συμπεριφοράς του.

3. Το στάδιο του ομαδικού παιχνιδιού, κατά το οποίο συντελείται

μετάβαση από τους απλούς ρόλους του ατομικού παιχνιδιού σε οργανωμένους κοινωνικούς ρόλους (με κανόνες, πρότυπα συμπεριφοράς, προσδοκίες). Σε αυτό το στάδιο πραγματοποιείται μέσω της κοινωνικοποίησης η αφομοίωση όλων και περισσότερων ρόλων και το παιδί σχηματίζει την εικόνα αυτού που ο Μιντ ονόμασε «γενικευμένο άλλο», δηλαδή αφομοιώνει τις στάσεις και τις αντιλήψεις που επικρατούν σε μια κοινωνία σε σχέση με τους διαφορετικούς ρόλους. Μέσω αυτής της αφομοίωσης των πολλαπλών ρόλων τα παιδιά εξελίσσονται σε κοινωνικά όντα.

Με την προσέγγιση του ο Μιντ συνέβαλε (όπως είδαμε στο κεφάλαιο 1) στη διχοτόμηση του εαυτού στο «εμέ» και το «εγώ». Ο «εαυτός» αποδίδεται με την έννοια του κοι-

νωνικού «εμέ» (Me) σε αντιδιαστολή με το ψυχικό «εγώ» (I). «Το Εμέ αποτελεί τη σταθερή δομή του Εαυτού, σε αντίθεση με το Εγώ το οποίο αποτελεί την αυθόρμητη πλευρά του» (Χρ. Νόβα-Καλτσούνη, 2000: 212). Το «εμέ» αντιπροσωπεύει την κοινωνία, δηλαδή όλο εκείνο το σύστημα των προτύπων και των αξιών που αφομοιώνονται με την κοινωνικοποίηση. Το «εγώ» αντιπροσωπεύει τις παρορμήσεις του ατόμου, το αυθόρμητο και απρόβλεπτο μέρος του κοινωνικού του εαυτού.

Οι κοινωνιολόγοι που υιοθετούν τη λειτουργιστική ή τη μαρξιστική προσέγγιση της κοινωνικοποίησης δεν συμπεριλαμβάνουν στην οπτική τους τις έμφυτες παρορμήσεις και τα ένστικτα του ατόμου. Αντίθετα, δίνουν έμφαση στην επίδραση που ασκεί το κοινωνικό πε-

ριβάλλον στην ανάπτυξη του ατόμου.

Η κοινωνικοποίηση λοιπόν, σύμφωνα με τους κοινωνιολόγους που υιοθετούν τη λειτουργιστική προσέγγιση, αποσκοπεί:

- στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του ατόμου,**
- στην αποδοχή των προτύπων συμπεριφοράς από όλα τα μέλη της κοινωνίας,**
- στην ένταξη των ατόμων στους κοινωνικούς θεσμούς και**
- στη διασφάλιση και τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής.**

Έτσι, οι λειτουργιστές εξηγούν την κοινωνικοποίηση ως μια διαδικασία που περιλαμβάνει τους τρόπους με τους οποίους η ομάδα (ή συνολικά η κοινωνία) εργάζεται

από κοινού για τη δημιουργία σταθερών κοινωνικών σχέσεων.

Αντίθετα, οι μαρξιστές προσεγγίζουν την κοινωνικοποίηση ως μια διαδικασία μέσω της οποίας διαιωνίζεται η καθεστηκυία τάξη πραγμάτων. Όταν για παράδειγμα, οι άνθρωποι κοινωνικοποιούνται, αποδέχονται την οικογενειακή τους καταγωγή μέσω της εκμάθησης των κοινωνικών κανόνων που προσιδιάζουν στην κοινωνική τους τάξη (ή την κοινωνική τους θέση). Οι μαρξιστές θεωρούν ότι οι άνθρωποι μαθαίνουν να αποδέχονται την κοινωνική τους θέση, πριν ακόμα αποκτήσουν συνείδηση των οικονομικών σχέσεων κυριαρχίας. Μαθαίνουν δηλαδή από νεαρή ηλικία όλους τους κανόνες που διέπουν τη θέση τους και στη συνέχεια αποκτούν συνείδηση της κατάταξής

**ΤΟΥΣ ΣΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΠΛΑΪΣΙΟ ΩΣ ΚΑΤΙ
ΤΟ ΕΝΤΕΛΩΣ ΦΥΣΙΚΟ. ΚΑΤΑ ΣΥΝΕΠΕΙΑ
Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΣΥΝΤΗΡΕΙ ΤΑ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ, ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ
ΠΡΟΝΟΜΙΑ ΤΩΝ ΚΥΡΙΑΡΧΩΝ ΤΑΞΕΩΝ
ΜΕΣΩ ΔΟΜΩΝ ΟΠΩΣ, ΓΙΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓ-
ΜΑ, Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ, Η ΟΠΟΙΑ ΑΝΑΠΑ-
ΡΆΓΕΙ ΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ.**

Πίνακας 3.1. Ενδεικτικοί μηχανισμοί άμυνας, λειτουργίες, παραδείγματα εφαρμογής

Μηχανισμός άμυνας	Περιγραφή της λειτουργίας	Παράδειγμα
Απώθηση	Το άτομο απωθεί στο ασυνείδητο ανεπιθύμητες επιθυμίες, σκέψεις, παρορμήσεις, εμπειρίες που αντιτίθενται στις επιταγές του εγώ	Το άτομο προσπαθεί να ξεχάσει κάποιο δυσάρεστο γεγονός όπως μια λογομαχία ή μια τραυματική εμπειρία κτλ.

Άρνηση	Το άτομο αποφεύγει να αντιμετωπίσει δυσάρεστες σκέψεις, συναισθήματα και γεγονότα που του προξενούν άγχος, αρνούμενο την πραγματικότητα	Ένα παιδί που έχασε τη μητέρα του μπορεί να αντιμετωπίζει το συμβάν σαν αυτή να έχει φύγει για ένα μακρινό ταξίδι
Εκλογίκευση	Το άτομο προσπαθεί να δώσει μια λογική εξήγηση στη συμπεριφορά του ή σε μια επιδίωξή του η οποία δεν είχε τα επιθυμητά	Κάποιος που απολύεται από τη δουλειά του μπορεί να εκλογικεύσει το δυσάρεστο γεγονός λέγοντας «έτσι κι αλ-

	αποτελέσματα	λιώς δεν ήταν κι η ιδανική δουλειά
Παλιν-δρόμηση	Το άτομο επιστρέφει σε προηγούμενα σταδια της ανάπτυξης του που ήταν πιο ευχάριστα	Ένα παιδί επιστρέφει σε συμπεριφορές ή καταστάσεις βρεφικής ηλικίας, όπως είναι η νυχτερινή ενούρηση, η πιπίλα κ.τ.λ.
Προβολή	Το άτομο προβάλλει σε άλλους τάσεις, σκέψεις και κίνητρα που στο ίδιο προ-	Το συναίσθημα του φόβου αποδίδεται στον άλλον: «Δεν τον φοβάμαι εγώ,

	καλούν άγχος ή δεν του είναι αποδεκτά	αυτός με φοβάται»
Μετάθεση	Το άτομο εκδηλώνει σε ένα άλλο αντικείμενο μια παρόρμησή του, διότι δε μπορεί να την εκδηλώσει στο ίδιο το αντικείμενο που του προκαλεί τη δυσάρεστη κατάσταση	Κάποιος που έχει θυμώσει στη δουλειά του με το αφεντικό του, δε μπορεί όμως να εκδηλώσει το θυμό του στον ίδιο, όταν γυρίζει σπίτι του, ξεσπάει στη γυναίκα του
Εξιδανί-κευση	Το άτομο του οποίου οι παρορμήσεις, οι	Το άτομο με έντονα συναισθήματα

	επιθυμίες, οι σκέψεις κτλ. δεν είναι κοινωνικά αποδεκτές και του προκαλούν άγχος/ενοχές στρέφεται σε αποδε- κτές μορφές συμπε- ριφοράς	επιθετικότητας γίνεται ειρηνιστής
--	---	--

**Πηγή: Ν. Γ. Παπαδόπουλος, Ψυχολογία (ε` έκδοση),
Αθήνα 1997, σ. 133-136 και Μ. Μακρόγλου κ.ά., Στοιχεία
γενικής και εξελικτικής ψυχολογίας, Β' τάξη, 1ου Κύκλου,
Τομέας Υγείας και Πρόνοιας, ΟΕΔΒ, Αθήνα 2003, σ. 57-
58 (επεξεργασία Α. Βερβέρη).**

Εικ.3.3 Μαθαίνουμε υποδυόμενοι μελλοντικούς ρόλους (J. Shepard & R. Greene, *Sociology & You*, National Textbook Co., Chicago, 2001)

Εικ.3.4 «Τα μήλα»: το ομαδικό παιχνίδι συμβάλλει στην εκμάθηση των κανόνων της κοινωνικής ζωής (προσωπικό αρχείο Ε. Κουμάνταρη

3.3 Φορείς κοινωνικοποίησης

Η ζωή μας καθορίζεται από ένα σύνολο σχέσεων και δραστηριοτήτων (οικογένεια, εργασία, εκπαίδευση κτλ.). Ο άνθρωπος συμμετέχει σε αυτές τις δραστηριότητες με τρόπο τυπικό, που σημαίνει ότι οι συμπεριφορές όλων των συμμετεχόντων είναι αναμενόμενες και κοινωνικά προσδιορισμένες. Τα άτομα μέσα σε αυτό το πλαίσιο καταλαμβάνουν διαφορετικές κοινωνικές θέσεις, από τις οποίες απορρέουν διαφορετικοί κοινωνικοί ρόλοι. Πέρα όμως από τις τυπικές και αναμενόμενες συμπεριφορές, τα άτομα επιτελούν τους ρόλους που αναλαμβάνουν με τρόπο ουσιαστικό, ανάλογα με τις αντιλήψεις και τα βιώματά τους. Συνεπώς δεν «ερμηνεύουν» κατά τον ίδιο τρόπο τους κοινωνι-

κούς ρόλους: άλλα ταυτίζονται πλήρως με τις αναμενόμενες συμπεριφορές και άλλα διαφοροποιούνται ή αποκλίνουν από αυτές.

Γιατί ο δάσκαλος βαθμολογεί το μαθητή; Γιατί ο εργοδότης ελέγχει τον εργαζόμενο; Η απάντηση στα παραπάνω ερωτήματα είναι ότι μέσα σ' αυτές τις σχέσεις οι θέσεις που καταλαμβάνουμε είναι ιεραρχημένες. Η ιεραρχία αυτή οφείλεται σε ένα σύστημα θέσεων που προσδιορίζει την κάθε δραστηριότητα (οικογενειακή, εκπαιδευτική ή εργασιακή) και περιλαμβάνει τις τυποποιημένες και αναμενόμενες συμπεριφορές, δηλαδή τον κοινωνικό θεσμό. Επομένως ένας κοινωνικός θεσμός συνίσταται από ένα σύστημα θέσεων και αποσκοπεί στην εκπλήρωση μιας βασικής λειτουργίας της κοινωνίας. Για παράδειγμα, το

σχολείο συγκροτείται από πολλές κοινωνικές θέσεις (π.χ. δάσκαλος, μαθητής, διευθυντής, σχολικός σύμβουλος, διευθυντής εκπαίδευσης, υπεύθυνος ΣΕΠ, γονέας κτλ.) με ανάλογους ρόλους (αναμενόμενες και τυποποιημένες συμπεριφορές). Οι ρόλοι αυτοί αποσκοπούν στην εκπλήρωση της εκπαιδευτικής λειτουργίας (δηλαδή της μάθησης), ανεξάρτητα από το βαθμό επιτυχίας στην πράξη.

Στις κοινωνίες μας υπάρχει συχνά μια ταύτιση των φορέων κοινωνικοποίησης με τους θεσμούς. Αυτό συμβαίνει γιατί οι κοινωνίες στις οποίες ζούμε είναι οργανωμένες με ένα συστηματικό τρόπο και διέπονται από πλέγμα κανόνων που τις περισσότερες φορές είναι τυπικοί. Οι φορείς της κοινωνικοποίησης είναι πολυάριθμοι: οικογένεια, σχο-

λείο, παρέα συνομηλίκων, Εκκλησία, Μ.Μ.Ε., κράτος. Συνήθως αναφερόμαστε σε δύο κατηγορίες φορέων κοινωνικοποίησης:

- στους πρωτογενείς φορείς, όπως η οικογένεια και η παρέα των συνομηλίκων κτλ., στους οποίους η αλληλεπίδραση των μελών της κοινωνικής ομάδας χαρακτηρίζεται από στενές διαπροσωπικές και συναισθηματικές σχέσεις και**

- στους δευτερογενείς φορείς, όπως το σχολείο, η Εκκλησία, ο χώρος εργασίας και το κράτος, στους οποίους οι σχέσεις μεταξύ των ατόμων (π.χ. δασκάλων-μαθητών, εργοδοτών-εργαζομένων κτλ.) ρυθμίζονται βάσει συγκεκριμένων προδιαγραφών και είναι περισσότερο τυπικές.**

Οι πρωτογενείς και οι δευτερογενείς φορείς (κοινωνικές ομάδες)

συνυπάρχουν και ασκούν την επιρροή τους καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής των ανθρώπων. Ωστόσο, οι πρωτογενείς φορείς (και ιδίως η οικογένεια), ασκούν σημαντική επίδραση στην κοινωνικοποίηση των παιδιών, ενώ οι δευτερογενείς φορείς κοινωνικοποίησης ασκούν σημαντική επίδραση στα μετέπειτα στάδια της ζωής των ανθρώπων.

Από τις αρχές του 20ού αιώνα παρατηρείται μια μείωση της σημασίας κάποιων φορέων (π.χ. της οικογένειας) οι οποίοι παλαιότερα είχαν την αποκλειστική ευθύνη για την κοινωνικοποίηση του ατόμου, ενώ μέρος των λειτουργιών αυτών των φορέων έχει εκχωρηθεί σε άλλους φορείς (π.χ. στην εκπαίδευση).

Επίσης, είναι σημαντικό να τονίσουμε την ασυμφωνία ή τη σύ-

γκρουση των προτύπων που προβάλλονται από τους παλιούς και τους νεοσύστατους φορείς κοινωνικοποίησης, φαινόμενο που στη σύγχρονη εποχή παρατηρείται συχνότερα από ό,τι άλλοτε (π.χ. τα πρότυπα που προβάλλονται από τα Μ.Μ.Ε. έναντι των προτύπων που διαμορφώνονται από την οικογένεια ή τη θρησκεία).

3.3.1 Πρωτογενείς φορείς κοινωνικοποίησης

Οικογένεια

Ως πρωτογενής φορέας κοινωνικοποίησης, η οικογένεια διαμορφώνει σημαντικά τους κανόνες, τις συνήθειες, τις αξίες και τις αντιλήψεις του παιδιού από τη στιγμή της γέννησής του. Ειδικότερα, η οικογένεια αποτελεί τον καθοριστικής ση-

μασίας φορέα τόσο για την επιβίωση όσο και για τη συναισθηματική ανάπτυξη του ατόμου κατά την παιδική του ηλικία.

Σε κάθε κοινωνία οι όροι συγγένειας, η δομή και το μέγεθος της οικογένειας αποτελούν παράγοντες που οδηγούν σε διαφορετικούς τρόπους συμπεριφοράς. Η οικογένεια ωστόσο παραμένει και σήμερα ένας βασικός τόπος στη διαδικασία της κοινωνικοποίησης και ένα καταφύγιο αλληλεγγύης για τα άτομα παρ' όλες τις διαφοροποιήσεις που έχουν επέλθει στο θεσμό, στον οποίο παρατηρείται μια περισσότερο χαλαρή σύνδεση των μελών από ό,τι παλαιότερα (ελεύθερη συμβίωση, διαζύγια, αυτονόμηση του ατόμου από την οικογένεια).

Το παρακάτω συμπέρασμα, στο οποίο καταλήγει μεταξύ άλλων η έ-

ρευνα του Ε.Κ.Κ.Ε., δείχνει την τάση των νέων να επικοινωνούν ουσιαστικά με τους γονείς τους. «Οι νέοι επιδιώκουν να συζητούν με τους γονείς τους, και μάλιστα τα κορίτσια περισσότερο από τα αγόρια. Θέματα που τους απασχολούν είναι αυτά των σπουδών, του σχολείου, οικονομικά και επαγγελματικά, εύρεσης εργασίας. Επίσης συζητούν, ιδιαίτερα τα κορίτσια, τα αισθηματικά και τις σχέσεις με το άλλο φύλο. Πάντως τα προς συζήτηση θέματα ποικίλλουν από σοβαρά ή όχι, επίκαιρα, θέματα προβληματισμού. Αυτό δείχνει τη μεγάλη ανάγκη επικοινωνίας που έχουν οι νέοι, στην οποία, με τη σειρά τους, θα πρέπει να ανταποκρίνονται οι γονείς» (Α. Τεπέρογλου, 1999:121).

Παρέα συνομηλίκων

Η παρέα διαμορφώνει τον τρόπο επικοινωνίας, τη σκέψη και τα πρότυπα συμπεριφοράς των παιδιών. Η αποδοχή των κανόνων της ομάδας (π.χ. γλωσσικός κώδικας, ντύσιμο, ποδοσφαιρικές προτιμήσεις) αποτελεί στοιχείο που ευνοεί την αίσθηση του παιδιού ότι ανήκει στην ομάδα των συνομηλίκων. Η αποτελεσματικότητα της επιρροής της παρέας εξαρτάται από τη συχνότητα της επαφής και είναι ιδιαίτερα σημαντική και κρίσιμη μέχρι την ενηλικίωση του ατόμου. Με την παρέα τα παιδιά ανεξαρτητοποιούνται από την οικογένεια, αναπτύσσουν αυτοπεποίθηση και κοινωνικές δεξιότητες (π.χ. επικοινωνία, συνεργασία, ομαδικότητα). Υπάρχει ωστόσο η πιθανότητα να ακολουθήσουν αρνητικά πρότυπα συμπε-

ριφοράς (π.χ. εξαρτησιογόνες ουσίες, χουλιγκανισμός, κόντρες με τις μοτοσικλέτες) στην προσπάθειά τους να αντιδράσουν στο οικογενειακό περιβάλλον και να προβάλουν μια κακώς εννοούμενη ανεξαρτησία.

Σε πολλές κοινωνίες (και ιδίως στις δυτικές) η διαδικασία ωρίμανσης του ατόμου αποδίδεται με έννοιες που αποτελούν ταυτόχρονα και ταξινομικές κατηγορίες όπως «παιδί», «έφηβος» και «ενήλικος». Οι παραπάνω κατηγορίες, που περιγράφουν τη φάση ωρίμανσης ή γήρανσης του ατόμου δεν είναι μόνο εργαλεία των κοινωνικών επιστημόνων, είναι ορατές και παρατηρήσιμες μέσα στις ίδιες τις ομάδες που συγκροτούν τα μέλη κάθε κατηγορίας (παρέες, λέσχες κτλ.). Αν σκεφτούμε τι είναι αυτό που κά-

**νει τις πιο πάνω κατηγορίες διακρι-
τές, θα καταλήξουμε στο συμπέρα-
σμα ότι αυτό που τις οριοθετεί και
επομένως διαφοροποιεί την παρέα
των παιδιών από την παρέα των ε-
φήβων ή την παρέα των ενηλίκων
είναι η εμπειρία της κοινωνικοποι-
ησης. Παρέες και σύλλογοι είναι
μορφές (τυπικές ή άτυπες, δεν έχει
και τόσο σημασία) που προσδιορί-
ζουν τις επιλογές μας (ανήκουμε σε
αυτή τη λέσχη και όχι στην άλλη),
εκφράζουν το αίσθημα του ότι ανή-
κουμε κάπου (επιλέγουμε αυτούς
για παρέα και όχι τους άλλους) και
σκιαγραφούν κομμάτι του κοινωνι-
κού μας εαυτού ή της κοινωνικής
μας ταυτότητας («είμαστε οικολό-
γοι» ή «είμαστε ροκάδες»).**

«Χαρακτηριστική περίπτωση... είναι η μοτοσικλέτα, η χρήση της οποίας προωθείται από κάθε σχεδόν κυρίαρχη νεανική κουλτούρα και, επιπλέον, από τη βιομηχανία και τη διαφήμιση, την τελευταία τριακονταετία, ως απαραίτητο νεανικό "αξεσουάρ". Παράλληλα, κάθε χρόνο προβάλλεται και ένας νέος τύπος της, με περισσότερα κυβικά, μεγαλύτερη ταχύτητα ή νέα εμφάνιση.

Ένας νέος...μεταξύ δεκαπέντε και είκοσι περίπου χρόνων, ευλόγως δεν μπορεί να ανταποκριθεί στην επιθυμία του για νέα ή «καλή» μοτοσικλέτα και πολύ συχνά δεν μπορεί να την αποκτήσει καθόλου. Επηρεαζόμενος από τη μόδα, τις διαφημίσεις αλλά και τις προσωπικές του ανάγκες (η μοτοσικλέ-

τα χρησιμεύει ως μέσο φυγής, "εκτόνωσης" αναπλήρωσης κοινωνικού αναστήματος και στάτους σε σχέση με την ομάδα συνομηλίκων και τις κοπέλες, ενώ ταυτόχρονα ικανοποιεί και τις πραγματικές ανάγκες κίνησης και αναψυχής), ο νέος αυτός θα προσπαθήσει, ενδεχομένως, να αποκτήσει κάποια παλιά και χρησιμοποιημένη. Τότε θα εξασκηθεί στη μεγάλη ταχύτητα, στο ανταγωνιστικό προσπέρασμα (στις "κόντρες"), στους ελιγμούς, προκειμένου να μην "του τη βγαίνουν" οι μοντέρνες μοτοσικλέτες μεγάλων κυβικών... Με άλλα λόγια, θα γίνει μηχανόβιος ή "καμικάζι" βάζοντας ενδεχομένως σε κίνδυνο τη ζωή του και τους άλλους, στο μέτρο που η μοτοσικλέτα αυτή θα είναι η

μόνη, δύσκολα αποκτημένη και υπό τη συνεχή απειλή του ανταγωνισμού ευρισκόμενη διέξοδός του». (Α. Αστρινάκης, 991:34-35).

Εικ.3.5 «Τα κάλαντα» του Νικηφόρου Λύτρα (Οι Έλληνες ζωγράφοι: ιστορία της νεοελληνικής ζωγραφικής, εκδ. Μέλισσα 1974).

3.3.2 Δευτερογενείς φορείς κοινωνικοποίησης

Σχολείο

Το εκπαιδευτικό σύστημα μιας χώρας μεταβιβάζει στη νέα γενιά τις κοινές παραδόσεις, αλλά και τη συσσωρευμένη γνώση της κοινωνίας.

Στις προβιομηχανικές κοινωνίες οι γνώσεις μεταβιβάζονταν εμπειρικά από γενιά σε γενιά. Το σχολείο ως θεσμός είναι δημιούργημα των κοινωνιών του 19ου αιώνα, ενώ η γενίκευσή του στο δυτικό κόσμο πραγματοποιήθηκε τον 20ό αιώνα. Σήμερα η εκπαίδευση λειτουργεί συμπληρωματικά με την οικογένεια ως προς την εκμάθηση προτύπων συμπεριφοράς.

Το εκπαιδευτικό σύστημα κάθε χώρας συνδέεται επίσης με τις ανάγκες για τη μελλοντική επαγγελματική κοινωνικοποίηση της νέας γενιάς και για την απόκτηση κοινωνικών δεξιοτήτων (κριτική σκέψη, συνεργασία, ομαδικότητα), που είναι απαραίτητα εφόδια για κάθε άτομο-μέλος της κοινωνίας.

Θρησκεία

Για την κοινωνιολογία η θρησκεία αποτελεί έναν κοινωνικό θεσμό που πραγματεύεται τη σχέση των ανθρώπων με το θείο. Αναφέρουμε παρακάτω, ενδεικτικά κάποιες από τις σκέψεις των θεμελιωτών της κοινωνιολογίας σχετικά με τη θρησκεία που αφορούν την κοινωνική ένταξη και την κοινωνικοποίηση του ατόμου.

Σύμφωνα με τον Ντυρκέμ (Ε.

Durkheim, 1858-1917), η θρησκεία αποτελεί προβολή και θεοποίηση της ίδιας της ανθρώπινης κοινωνίας. Μέσα από τη διδασκαλία του θρησκευτικού δόγματος και τις θρησκευτικές τελετές επιβεβαιώνεται η συλλογική ταυτότητα των ομοθρήσκων (π.χ. «εμείς οι χριστιανοί», «εμείς οι μουσουλμάνοι», «εμείς οι εβραίοι») και ενισχύονται τα ιδανικά και οι αξίες της κοινωνίας. Η θρησκεία είναι στενά συνδεδεμένη με την εμπειρία της κοινότητας* γιατί ενισχύει τους δεσμούς μεταξύ των μελών της και ενώνει τους ομοθρήσκους.

Ο Βέμπερ (M. Weber, 1864-1920) θεωρούσε ότι η θρησκευτική συμπεριφορά είναι στην ουσία προσανατολισμένη προς τον επίγειο κόσμο. Σύμφωνα με τον Βέμπερ, η εμφάνιση του προτεσταντισμού, ο

οποίος έδινε έμφαση στις αξίες της ασκητικής ζωής, της αποταμίευσης, της σκληρής εργασίας και της επένδυσης, συνδέεται ιστορικά με την ανάπτυξη του καπιταλισμού στην Ευρώπη. Είναι προφανές επομένως ότι η θρησκεία μπορεί να επηρεάσει τον οικονομικό και τον επαγγελματικό προσανατολισμό των ανθρώπων.

Σύμφωνα με τη σύγχρονη λειτουργιστική θεωρία, η οποία αναμφίβολα έχει επηρεαστεί από τη σκέψη του Ντυρκέμ, η θρησκεία αποτελεί το φορέα κοινωνικοποίησης που συντείνει στη σύνδεση των μελών και εν τέλει στην ενοποίηση και συνοχή της κοινωνίας με διάφορους τρόπους:

- α. Επηρεάζει τα πρότυπα συμπεριφοράς των ομόθρησκων ατόμων.**
- β. Διαμορφώνει τους κοινωνικούς**

κανόνες και τις συμπεριφορές τους.
γ. Δραστηριοποιείται με παρεμβάσεις κοινωνικού περιεχομένου (π.χ. δωρεά οργάνων, συσσίτια για άπορους, προγράμματα για νέους). Πολλές φορές ο θρησκευτικός λόγος μπορεί να λειτουργήσει απελευθερωτικά για τα μέλη μιας κοινωνίας. Σημαντική εξέχου είναι η συμμετοχή χριστιανών κληρικών στα κινήματα κοινωνικής διαμαρτυρίας κατά της εκμετάλλευσης, της αποικιοκρατίας και του ρατσισμού στη Λατινική Αμερική, στη Νότια Αφρική και τις Η.Π.Α. κατά τον 20ό αιώνα.

Εκτός από το σημαντικό ρόλο που διαδραματίζει στην κοινωνικοποίηση και στην ενίσχυση των ηθικών αξιών και προτύπων των ομοθρήσκων, η θρησκεία αποτελεί επίσης σημαντικό φορέα κοινωνι-

κής στήριξης έναντι των αντιφάσεων της ζωής.

M.M.E.

Η επίδραση των M.M.E. στη ζωή του ανθρώπου μελετάται από πολλούς κοινωνικούς επιστήμονες στον κόσμο για όλες τις ηλικιακές ομάδες, αλλά ιδιαίτερα για τα παιδιά. Τα M.M.E. ψυχαγωγούν, ενημερώνουν, μορφώνουν, ασκούν κριτική, ειλικρινή ή ιδιοτελή, επηρεάζοντας την κοινή γνώμη, αλλά κυρίως προβάλλουν πρότυπα συμπεριφοράς, αναδεικνύουν κοινωνικούς ρόλους, κατασκευάζουν είδωλα, με ένα λόγο μπορούν να επηρεάσουν βαθιά τη σκέψη των ατόμων, αλλά και ολόκληρη την προσωπικότητά τους.

Τι συμβαίνει όμως με τα πρότυπα συμπεριφοράς που προβάλλονται

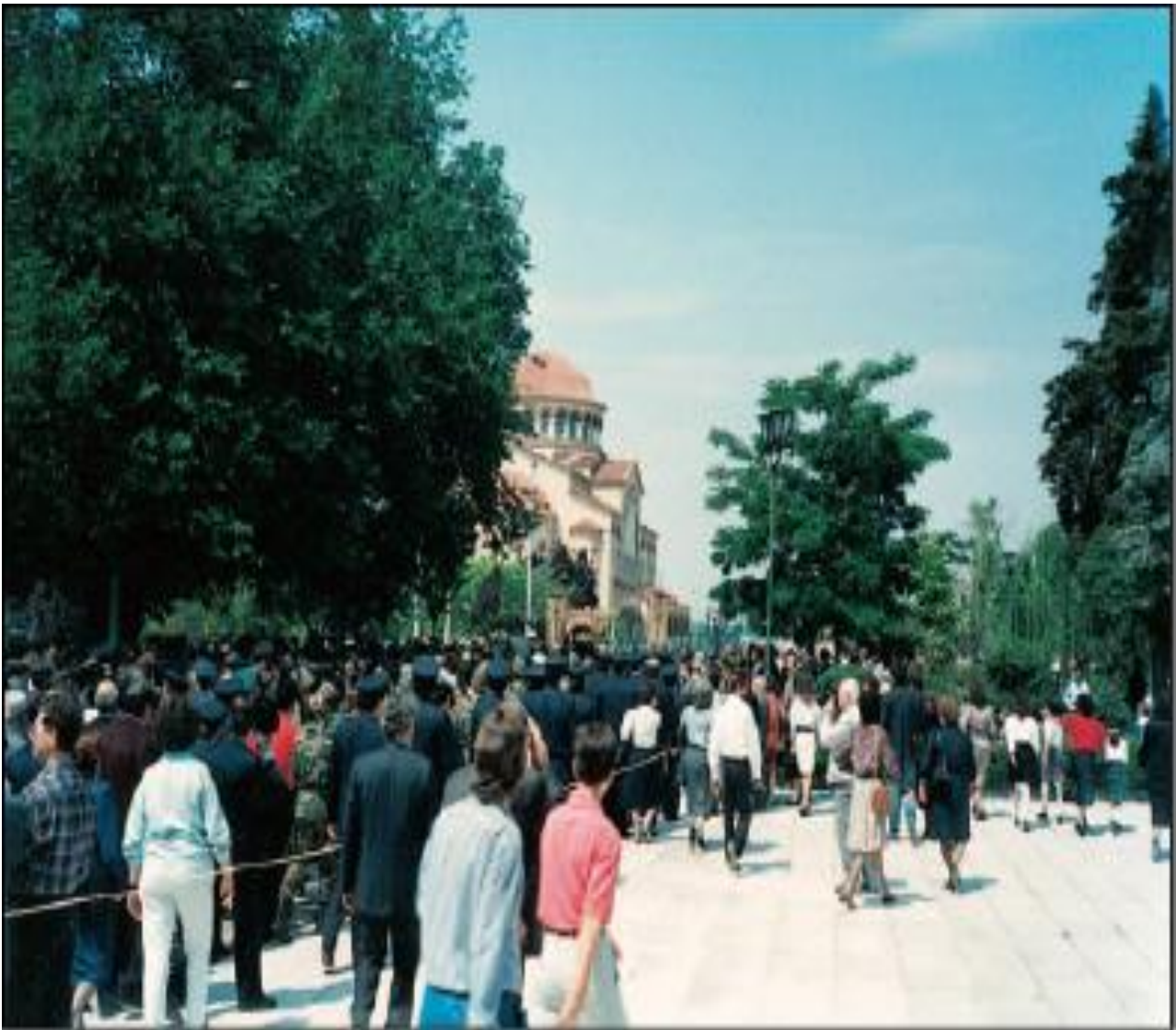

από τα Μ.Μ.Ε. και πώς αυτά επηρεάζουν τη συμπεριφορά των εφήβων; Στο ερώτημα αυτό μπορούν να δοθούν ποικίλες απαντήσεις, μια και υπάρχει πλήθος αναφορών για τα πρότυπα που προβάλλονται από τα Μ.Μ.Ε. Βέβαια η άκριτη, παθητική αποδοχή των προϊόντων των Μ.Μ.Ε. από τις πολύ νεαρές ηλικίες –θέμα που απασχολεί ευρύτερα την κοινωνία επιβάλλει την ενεργοποίηση των πολιτών, αλλά και των δημοσιογράφων, ώστε να ελέγχονται με όρους ποιότητας τα προσφερόμενα αγαθά των ηλεκτρονικών Μ.Μ.Ε. (τηλεόραση, διαδίκτυο). Οι νέοι, ως πιο ευάλωτοι δέκτες, μιμούνται ή ταυτίζονται πολλές φορές με διάφορα είδωλα. Βέβαια η μίμηση ή η ταύτιση αυτή αντανακλά τις ανάγκες της διαφήμισης και της

**αγοράς και όχι τις δικές τους ανά-
γκες.**

**Εικ.3.6 Θεατρική και μουσική εκδή-
λωση του Γυμνασίου Βλαχοκερα-
σιάς, Δήμου Σκιρίτιδας Αρκαδίας α-
φιερωμένη στη λαϊκή παράδοση
(Φωτογραφικό Αρχείο Γυμνασίου
Βλαχοκερασιάς).**

Εικ.3.7 Το προσκύνημα στον Άγιο Αχίλλειο Λάρισσας: το θρησκευτικό συναίσθημα διαπερνά ανθρώπους διαφορετικών τάξεων, επαγγελματιών και ηλικιών (φωτογραφικό αρχείο Ε. Κουμάνταρη).

Οι νέοι συχνά ταυτίζονται με τα είδωλα της εποχής

Εικ.3.8α Ν. Κακλαμανάκης, ολυμπιονίκης (Φωτογραφικό Αρχείο Associated Press και Reuters).

Εικ.3.8β 'Ε. Παπαρίζου, νικήτρια της Eurovision 2005 (Φωτογραφικό Αρχείο Associated Press και Reuters).

«...Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης προτιμούν γεγονότα που έχουν το στοιχείο του δράματος και της σύγκρουσης. Οι τεχνολογικές εξελίξεις των τελευταίων ετών επιτρέπουν τη μετάδοση καταστροφών, κοινωνικών συγκρούσεων και ανθρώπινων συμφορών, οι οποίες έχουν μικρό κόστος και μεγάλη ακροαματικότητα (Reality TV). Όσοι υποστηρίζουν την προβολή της βίας, της εγκληματικότητας και της ανθρώπινης δυστυχίας από την τηλεόραση, τονίζουν ότι έτσι ενεργοποιούν τα άτομα στο να βοηθούν τους συνανθρώπους τους υλικά και ηθικά και καλλιεργείται η κοινωνική συνοχή. Οι επικριτές από την άλλη πλευρά επισημαίνουν ότι η Reality TV μπορεί να δημιουργήσει ανασφάλεια στο κοινό, αφού καταστάσεις οι ο-

ποίες θεωρούνταν ότι συμβαίνουν μόνο στις ταινίες επιβεβαιώνονται στην πραγματικότητα, ενώ παραβιάζεται η ανθρωπινή αξιοπρέπεια και η ιδιωτική σφαίρα των ατόμων » (Εφ. Λαμπροπούλου, 1997:174).

Κράτος

Το κράτος αποτελεί ένα θεσμοθετημένο φορέα* κοινωνικοποίησης ιδιαίτερα σημαντικό. Ο τρόπος διακυβέρνησης:

- Ασκεί επίδραση στη λειτουργία των σημαντικότερων φορέων κοινωνικοποίησης, όπως είναι η οικογένεια (π.χ. με την αναμόρφωση του οικογενειακού δικαίου), το σχολείο (π.χ. μέσω των προγραμμάτων της εκπαίδευσης, των βιβλίων, του εξεταστικού συστήματος), τα Μ.Μ.Ε. (π.χ. με τον κώδικα δεοντολογίας των δημοσιογράφων, αλλά και με τους κανόνες λειτουργίας τηλεοπτικών σταθμών).

- Διαμορφώνει τα πρότυπα συμπεριφοράς των κυβερνωμένων (π.χ. η συμπεριφορά και το ήθος των κυβερνώντων επηρεάζει το αίσημα δικαίου του πολίτη, προάγει

ή υπονομεύει τη διαφάνεια, την ισονομία κτλ.).

Η κρατική εξουσία επιβάλλει κανόνες σε όλα τα επίπεδα και επηρεάζει τις σχέσεις των ανθρώπων σε επίπεδο οικονομικό (φορολογία, εισοδήματα), σε επίπεδο κοινωνικό (εκπαιδευτικό σύστημα, πρόνοια), σε επίπεδο πολιτικό (ελευθερία γνώμης, συμμετοχή σε συνδικαλιστικές ενώσεις και πολιτικά κόμματα κτλ.).

Βουλή των Εφήβων: Θεσμός πολιτικής κοινωνικοποίησης των νέων

Εικ.3.9 (Φωτογραφικό αρχείο της Βουλής των Ελλήνων).

3.4. Κοινωνικός έλεγχος - Μορφές κοινωνικού ελέγχου

Η υιοθέτηση των αποδεκτών προτύπων συμπεριφοράς και η τηρηση από τα μέλη μιας κοινωνίας των κανόνων που διέπουν τις κοινωνικές σχέσεις είναι αποφασιστικής σημασίας για τη συνοχή και την ομαλή λειτουργία της κοινωνίας. Η συστηματική όμως εφαρμογή των κανόνων δεν είναι δεδομένη και μπορεί να παρατηρηθούν αποκλίσεις από τα αποδεκτά πρότυπα συμπεριφοράς. Επομένως ο κοινωνικός έλεγχος ασκείται όταν δεν έχουν εσωτερικευτεί αποτελεσματικά από τα μέλη της κοινωνίας οι αξίες και οι κανόνες συμπεριφοράς και υπάρχουν αποκλίσεις.

Ο κοινωνικός έλεγχος είναι το σύνολο των μηχανισμών που χρη-

σιμοποιεί μια κοινωνία, για να γίνουν αποδεκτές οι αξίες της και να εφαρμοστούν οι κανόνες της από τα μέλη της. Η έννοια του κοινωνικού ελέγχου καθιερώθηκε αρχικά από τους κοινωνιολόγους με αφορμή τη μελέτη της παραβατικότητας των νέων στο Μεσοπόλεμο.

Ο στόχος του κοινωνικού ελέγχου είναι η εξασφάλιση της τήρησης των κανόνων και των αξιών και η αποτροπή της παραβίασής τους από τους πολίτες. Ο στόχος αυτός επιτυγχάνεται μέσω των θεσμών και των μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου οι οποίοι δρουν είτε προληπτικά, πριν δηλαδή από την απόκλιση της συμπεριφοράς του ατόμου από τους κανόνες, είτε κατάσταλτικά, μετά την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς. Οι μορφές κοινωνικού ελέγχου είναι

τρεις: 1) ο τυπικός κοινωνικός έλεγχος, 2) ο άτυπος κοινωνικός έλεγχος και 3) ο αυτοέλεγχος.

Ο τυπικός κοινωνικός έλεγχος είναι ο θεσμοθετημένος έλεγχος που ασκείται από το κράτος και τα εντεταλμένα όργανά του (π.χ. αστυνομία, δικαστήρια) και ταυτίζεται με την καταστολή και την τιμωρία. Οι ποινές προσδιορίζονται με ακρίβεια από τη νομοθεσία για κάθε περίπτωση παραβίασης κανόνων. Ο τυπικός κοινωνικός έλεγχος εφαρμόζεται σε περιπτώσεις παραβίασης θεμελιωδών αξιών και κανόνων της κοινωνικής ζωής (π.χ. αφαίρεση ανθρώπινης ζωής, κλοπή, στέρηση της ελευθερίας κτλ.).

Ο άτυπος κοινωνικός έλεγχος είναι ο μη θεσμοθετημένος έλεγχος που ασκείται όταν κάποιος αποκλίνει από τα πρότυπα συμπεριφοράς

της ομάδας. Τα σχόλια των συγγενών, η κριτική των συμμαθητών, οι μορφασμοί και οι χειρονομίες αποτελούν μερικά παραδείγματα άτυπου κοινωνικού ελέγχου, αφού εκφράζουν την επιδοκιμασία ή την αποδοκιμασία μιας πράξης. Ο άτυπος κοινωνικός έλεγχος εφαρμόζεται κυρίως στις περιπτώσεις παραβίασης λιγότερο θεμελιωδών κανόνων συμπεριφοράς.

Στις μορφές κοινωνικού ελέγχου εντάσσεται και ο αυτοέλεγχος, ο εσωτερικός έλεγχος του ατόμου. Πρόκειται για την εσωτερίκευση των αξιών και των κανόνων συμπεριφοράς που επιτυγχάνεται από την περίοδο της πρώιμης κοινωνικοποίησης του ατόμου. Κάθε άτομο αξιολογεί πριν από κάθε ενέργεια τις πιθανές συνέπειες της πράξης του. Οι συνέπειες αυτές το ενθαρρύν-

νουν ή το αποτρέπουν να ενεργήσει, ανάλογα με το βαθμό εσωτερικής της των κοινωνικών αξιών. Για παράδειγμα, η επιθυμία μας να αποκτήσουμε παράνομα ένα υλικό αγαθό προσκρούει στον εσωτερικευμένο κοινωνικό κανόνα που αφορά την κλοπή.

Εκτός από τις κυρώσεις (π.χ. ποινές, μορφασμοί αποδοκιμασίας) που λειτουργούν εξαναγκαστικά, είτε πρόκειται για τυπικό είτε για άτυπο κοινωνικό έλεγχο, υπάρχουν και οι επιβραβεύσεις, όπως είναι η εμφύχωση, η ανταμοιβή, η αναγνώριση (π.χ. αριστείο, κύπελλο, χειροκρότημα).

Στις μέρες μας η έννοια του κοινωνικού ελέγχου (του τυπικού ή του άτυπου) χρησιμοποιείται όλο και λιγότερο και τείνει να αντικατασταθεί με τις έννοιες «κοινωνική

προσαρμογή», «ενσωμάτωση» ή «ένταξη».

Εικ.3.10 Επιβράβευση μαθητών: μορφή τυπικού κοινωνικού ελέγχου (Φωτογραφικό Αρχείο Μουσικού Σχολείου Κέρκυρας).

COMUNE DI NAPOLI

**L'INGLESE
S'IMPARA
IN VIA
ROMA, 116**

TEL. 323.869 NAPOLI

THE BRITISH SCHOOL

per una risposta "sua" dalla vita

138 / 66

Εικ.3.11 Χειρονομίες, νεύματα, γκριμάτσες: μορφές άτυπου κοινωνικού ελέγχου (Desmond Morris, Ανθρωποπαρατήρηση, εκδ. Αρσενίδη, 1977).

3.5. Η κοινωνικοποίηση ως συνεχής διαδικασία κοινωνικής μάθησης

Η διαδικασία της κοινωνικοποίησης πραγματοποιείται καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του ατόμου. Για το λόγο αυτό μπορούμε να πούμε ότι η κοινωνικοποίηση αποτελεί μια διά βίου κοινωνική μάθηση.

Στην πορεία της ζωής του το άτομο αναλαμβάνει πολλούς και διαφορετικούς κοινωνικούς ρόλους (το σύνολο των συμπεριφορών που αναμένονται από ένα άτομο το οποίο κατέχει μια συγκεκριμένη κοινωνική θέση*). Επομένως η κοινωνικοποίηση δεν αφορά μόνο τα παιδιά, αλλά και τους ενηλίκους.

Αλλά και το άτομο επιτελεί μέσα στην οικογένεια κατά τη διάρκεια

της ζωής του πολλούς και διαφορετικούς ρόλους: παιδί, σύζυγος, γονέας, γιαγιά, παππούς.

Η πολιτική κοινωνικοποίηση του ατόμου ξεκινά ήδη από την οικογένεια (π.χ. ως παιδί συνοδεύει τους γονείς του στις κάλπες), συνεχίζεται στο σχολείο με τη συμμετοχή του στα μαθητικά συμβούλια και εντείνεται με την ενηλικίωσή του και τη συμμετοχή του σε εκλογές, σε πολιτικά κόμματα, σε ενώσεις ή σε συλλόγους κτλ.

Αντίστοιχα η επαγγελματική κοινωνικοποίηση του ατόμου ξεκινά από την οικογένεια (π.χ. επαγγελματικά πρότυπα των γονέων), συνεχίζεται στο σχολείο με τον επαγγελματικό προσανατολισμό και κλιμακώνεται με την είσοδο του ατόμου στο χώρο της εργασίας.

Μέσω των διαφορετικών κοινω-

νικών ρόλων που αναλαμβάνει το άτομο εσωτερικεύει τα πρότυπα συμπεριφοράς που οριοθετούν τις ενέργειές του (π.χ. ο ρόλος του πατέρα μέσα στην οικογένεια, ο ρόλος του στο επαγγελματικό πεδίο, ο πολιτικός ή συνδικαλιστικός ρόλος κτλ.). Από τους ρόλους αυτούς απορρέουν διαφορετικές υποχρεώσεις, προσδοκίες, απαιτήσεις, δεξιότητες και δικαιώματα, τα οποία το άτομο θα πρέπει να γνωρίσει προκειμένου να είναι αποτελεσματικό και ευχαριστημένο.

Είναι επίσης πιθανόν στην πορεία της ζωής του το άτομο να αναλάβει κάποιους ρόλους υποχρεωτικούς ή έκτακτους, όπως για παράδειγμα φαντάρος στο στρατό, ασθενής σε νοσοκομείο, οικότροφος, καλόγερος ή ακόμη έγκλειστος σε ίδρυμα. Στις περιπτώσεις αυτές άτο-

μα που είχαν συνηθίσει να ζουν για μεγάλο χρονικό διάστημα με κανόνες που ενδεχομένως είχαν διαμορφώσει οι ίδιοι καλούνται σε κάποια στιγμή της ζωής τους, να ζήσουν μέσα σε συνθήκες οργανωμένης διαβίωσης, όπως είναι ο στρατώνας, ο θάλαμος νοσηλείας, το δωμάτιο ενός οικοτροφείου, το κελί μιας μονής ή μιας φυλακής. Συχνά η είσοδος του ατόμου σε αυτού του είδους τα «κοινόβια» συνοδεύεται από τελετουργίες* μύησης, όπως είναι το κούρεμα, τα καψώνια ή τα ομοιόμορφα ρούχα. Στις περιπτώσεις αυτές οι απαιτήσεις και οι προσδοκίες συμπεριφοράς είναι διαμετρικά αντίθετες από αυτές που το άτομο είχε συνηθίσει μέχρι τότε στη ζωή του. Εύλογο είναι επομένως το ερώτημα για το τι ακριβώς γίνεται όταν το άτομο τελειώσει με

τη θητεία, τη νοσηλεία ή τον εγκλεισμό του και πρέπει να κάνει «μεικτές συναναστροφές». Τότε καλείται να επανασυνδεθεί με τους οικείους του, να ξεκινήσει ή να συνεχίσει την επαγγελματική του πορεία, να βρει τους παλιούς του φίλους ή να κάνει νέες γνωριμίες, με λίγα λόγια να επανενταχτεί στο κοινωνικό σύνολο. Αυτή η διαδικασία επανασύνδεσης με το κοινωνικό σύνολο ονομάζεται επανακοινωνικοποίηση. Οι ρόλοι που καλούνται να αναλάβουν τα άτομα καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής τους διαφοροποιούνται από μια κοινωνία σε μια άλλη, όπως είναι φυσικό, επιπλέον όμως κάθε άτομο «παίζει», «ερμηνεύει» το ρόλο του με ένα δικό του τρόπο. Σύμφωνα με τον κοινωνιολόγο Γκόφμαν, οι διάφοροι κοινωνικοί ρόλοι, όπως και οι προσδοκίες που έχουν

οι άλλοι από τη συμπεριφορά μας σε συγκεκριμένες συνθήκες, μοιάζουν με σενάρια τα οποία καλούμαστε να ερμηνεύσουμε (γι' αυτό και πολλοί κοινωνιολόγοι, όταν μιλούν για κοινωνικούς ρόλους, χρησιμοποιούν ταυτόσημες έννοιες με αυτές της υποκριτικής και της ηθοποιίας). Υποδυόμαστε επομένως αυτούς τους ρόλους και διεκπεραιώνουμε την ερμηνεία τους σύμφωνα με την κοινωνική εκπαίδευση που έχουμε λάβει, αλλά και σύμφωνα με τις απαιτήσεις του κοινωνικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο διαδραματίζονται οι κοινωνικές σχέσεις.

Είναι αυτονόητο ότι μέσα από την ανάληψη των νέων ρόλων πραγματοποιείται σταδιακά η εκμάθηση των νέων υποχρεώσεων και η επίγνωση των νέων δικαιωμάτων που

σχετίζονται με τους ρόλους αυτούς. Για το λόγο αυτό οι κοινωνιολόγοι - σε αντίθεση με την κλασική ψυχαναλυτική προσέγγιση, που θεωρούσε ότι ο χαρακτήρας και η συμπεριφορά των ανθρώπων διαμορφώνονται στην παιδική ηλικία- ισχυρίζονται ότι η κοινωνικοποίηση είναι μια συνεχής, αδιάλειπτη και ανοικτή διαδικασία, η οποία ξεκινά από τη γέννηση του ατόμου και συνεχίζεται σε ολόκληρη την πορεία της ζωής του. Οι απαιτήσεις των ρόλων στα μεταγενέστερα στάδια της ζωής του ανθρώπου και οι αντίστοιχες επιλογές του μπορούν σε κάποιες περιπτώσεις να ανατρέψουν προγενέστερες συμπεριφορές.

Η κριτική που ασκείται συνήθως στις θεωρίες των ρόλων αναφέρεται στο ότι δε λαμβάνονται υπόψη τα προσωπικά χαρακτηριστικά κάθε

ατόμου, οι σχέσεις εξουσίας που συνδέουν το σύστημα των ρόλων, η συμβολή των κοινωνικών κινημάτων στη μεταβολή των κοινωνιών. Θα μπορούσαμε, για παράδειγμα, να πούμε ότι εξαιτίας των κοινωνικών κινημάτων που αναπτύχθηκαν στην Ευρώπη και τις Η.Π.Α. κατά τη διάρκεια του 20ού αιώνα το περιεχόμενο των ρόλων του άνδρα και της γυναίκας άλλαξε ριζικά.

Εικ.3.12 Η μετάβαση στη στρατιωτική ζωή απαιτεί προσαρμογή σε νέους κοινωνικούς κανόνες (Φωτογραφικό αρχείο Ε. Κουμάνταρη)

Ερωτήσεις

1. Τι ονομάζουμε κοινωνικοποίηση;
2. Να συγκρίνετε τις απόψεις των λειτουργιστών και των μαρξιστών για την κοινωνικοποίηση.
3. Να αξιολογήσετε τα χαρακτηριστικά της κοινωνικοποίησης. Ποιο θεωρείτε σπουδαιότερο;
4. Πώς πραγματοποιείται η εκμάθηση των κανόνων και των προτύπων συμπεριφοράς;
5. Γιατί θεωρούμε την κοινωνικοποίηση διαδικασία οικοδόμησης της ταυτότητας;
6. Ποιοι είναι οι σημαντικότεροι στόχοι της κοινωνικοποίησης;
7. Θεωρείτε ότι η προσέγγιση του Φρόυντ σχετικά με τη δια-

- μόρφωση του ατόμου είναι σφαιρική;
8. Γιατί ο Μιντ θεωρείται εκπρόσωπος της κοινωνικής αλληλεπίδρασης;
  9. Να δώσετε παραδείγματα ασυμφωνίας φορέων κοινωνικοποίησης ως προς τα προβαλλόμενα πρότυπα.
  10. Να συγκρίνετε τους φορείς κοινωνικοποίησης ως προς τα μέσα που χρησιμοποιούν για την άσκηση του κοινωνικού ελέγχου.
  11. Αφού διαβάσετε το παράθεμα (Αστρινάκης Α.) στην υποενότητα 3.3.1, να εντοπίσετε τους μηχανισμούς κοινωνικοποίησης που αναφέρονται σ' αυτό.
  12. Τι σημαίνει άκριτη, παθητική αποδοχή των προϊόντων των Μ.Μ.Ε.;

13. Να δώσετε παραδείγματα άσκησης κοινωνικού ελέγχου στο χώρο του σχολείου.

14. Ποιες είναι οι μορφές κοινωνικού ελέγχου;

15. Ποια είναι η σχέση κοινωνικών ρόλων και κοινωνικοποίησης;

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

2.3.Βασικά χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας.....	8
2.3.1. Κλάδοι οικονομικής δραστηριότητας στην ελληνική κοινωνία..	8
Αγροτικός τομέας.....	8
Βιομηχανικός τομέας.....	15
Τομέας υπηρεσιών.....	28
2.3.2. Δημογραφικά χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας.....	34
2.3.3. Κοινωνικές αξίες στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία.....	44
Ερωτήσεις.....	56
3.Κοινωνικοποίηση και κοινωνικός έλεγχος.....	59
Εισαγωγή.....	60
3.1. Οι στόχοι της κοινωνικοποίησης και η σημασία	

του κοινωνικού περιβάλλοντος για τον άνθρωπο.....	61
3.2.Ανάπτυξη του κοινωνικού εαυτού- Οι διαφορετικές προσεγγίσεις.....	79
3.3. Φορείς κοινωνικοποίησης.....	99
3.3.1. Πρωτογενείς φορείς κοινωνικοποίησης	104
Οικογένεια	104
Παρέα συνομηλίκων.....	107
3.3.2. Δευτερογενείς φορείς κοινωνικοποίησης	114
Σχολείο.....	114
Θρησκεία.....	114
Μ.Μ.Ε.....	119
Κράτος.....	127
3.4. Κοινωνικός έλεγχος-Μορφές κοινωνικού ελέγχου.....	131
3.5. Η κοινωνικοποίηση ως συνεχής διαδικασία κοινωνικής μάθησης.....	141
Ερωτήσεις.....	150

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβέρνησης τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν βιβλιόσημο προς απόδειξη της γνησιότητάς τους. Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δε φέρει βιβλιόσημο, θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7, του Νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α΄).

**Απαγορεύεται η αναπαραγωγή
οποιοδήποτε τμήματος αυτού του
βιβλίου, που καλύπτεται από
δικαιώματα (copyright), ή η χρήση
του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς
τη γραπτή άδεια του Παιδαγωγικού
Ινστιτούτο**